

«TK MEGANOM»

ISSN 2520-7474

PARADIGM OF KNOWLEDGE

Multidisciplinary
Scientific Journal

№ 1(39)

Muscat 2020

ISSN 2520-7474

DOI 10.26886/Paradigm.2520-7474.1(39)2020

**SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE**

**No. 1(39), 2020
February, 24**

FOUNDER: CENTER FOR
INTERNATIONAL COOPERATION
TK MEGANOM, LLC

WAS FOUNDED IN 2014

IT IS ISSUED SIX TIMES A YEAR

<http://naukajournal.org/index.php/Paradigm/>

Edition address: PO Box 2910

Ruwi, PC 112 Sultanate of Oman

Edition e-mail: paradred@gmail.com

Phone: +96894767267

© Center for international scientific
cooperation TK Meganom, LLC

Reprint of materials without the written permission of edition forbidden

Editorial Board:

The Editor-in-chief Doctor of Political Science, Professor, Valery Kornienko, Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"

Economic Sciences

- Doctor of Economics Sciences, Professor Bashnyanin G., Head of the Department of Economics, Lviv Commercial Academy;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Barsky Y. M., Lutsk National Technical University;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Shvets N. R., Director of Institute of Banking Technologies and Business "University of Banking";
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Shevchuk A. V., Novovolynsk Research-Education Institute of Economics and Management Ternopil National Economic University;
- Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Vdovenko N. M., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine;
- Doctor of Economics Sciences, Professor, Zahorna T. O., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Economics Sciences, Associate Professor, Hrapkina V. V. Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;

Historical Sciences

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Orehovsky V., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;

- Doctor of Historical Sciences, Professor, Yuriy M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Bezarov O., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Tsyganenko L., Izmail State Humanitarian University
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Roebuck Igor Y., Kharkiv National Medical University;
- Doctor of Historical Sciences, Nikitenko K. V., Lviv National Academy of Arts;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, I.B. Datskiv, Ternopil National Economic University;
- Doctor of Historical Sciences, Professor, Cotsur Nadiya, Gregory Skovoroda Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University;

Philosophical sciences

- Doctor of Philosophy, Alatom Mohammad Fayiz Ahmad
- Doctor of Philosophy, Professor, Chikarkova M., Chernivtsi Institute of Trade and Economics, Kyiv National University of Trade and Economics;
- Doctor of Philosophy, Professor, Andriyenko O. V. Donetsk National University;
- Doctor of Philosophy, Dulyn P. G., Mikolaiv National University;

Political Sciences

- Doctor of Political Science, Professor, Kornienko V., Academician of the Ukrainian Academy of Political Science, Vinnytsia National Technical University, President of the Association "Analitikum"
- Doctor of Political Sciences, Professor, Tkach O. I., Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Denysyuk Svetlana G., Vinnytsia National Technical University;

Pedagogical Sciences

- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Belmaz Y. Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy; Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vlasenko K. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Donbass State Engineering Academy;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Prima R. M., Lesya Ukrainka Eastern European National University;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kozhevnikov V. M., Makiyivka Economic and Humanitarian Institute;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Tarnopolskyi O. B., Doctor of Pedagogical Sciences, Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk;
- Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Poluboiaryna I. I., Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts;

Psychological Sciences

- Doctor of Psychology, Professor, Volzhentseva I., Makeyevka Economics and Humanities Institute;
- Doctor of Psychology, Professor, Simonenko S., K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University;
- Associate Professor, Murat Elioz, Ondokuz Mayıs University, Yasar Dogu Faculty Of Sport Sciences, Samsun, Turkey;

Medical Sciences

- Doctor of Medical Sciences, Professor, Mikhail Lebedyuk, Head of the Department of Dermatology and Venereology, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Professor, Bocharov Vasily Andreevich, Head of the Department of Pharmaceutical and Cosmetology Technologies, Odessa Medical Institute of the International Humanities University;
- PhD in Medical Sciences, Bocharova Veronika Vladimirovna, Odessa National Medical University;
- Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Kuts Larissa Viktorovna, Head of the course of dermatovenerology, clinical immunology, allergology, Medical Institute of the Sumy State University;
- Doctor of Medical Sciences, Zubkova L., Medical center "ORTO DENT" (Odessa, Ukraine);
- Doctor of Medical Sciences, Gladchuk V., «Hladchuk Medical Aesthetic Center» (Kiev, Ukraine)
- Doctor of Medicine, Professor, Peklina G. P., Odessa Medical Institute International Humanitarian University;

Technical Sciences

- Doctor of Technical Sciences, Professor, Waldemar Wójcik, Lublin University of Technology;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Baranowski V. M., Ternopil National Technical University;
- Doctor of Technical Sciences, Professor, Gogo V. B., Donetsk National Technical University;
- PHD in Engineering Sciences, Alatoom Mohammad Fayiz Ahmad

Juridical sciences

- Doctor of Law, Professor, Krinitsky I. E., Professor, Research Laboratory number 1, Research Institute of Finance;
- Doctor of Law, Professor, Gumin A. M., Training and Research Institute of Law and Psychology, National University "Lviv Polytechnic"

Art

- Doctor of Art, Professor, Crul P. F. V.Stefanik Prikarpatsky University;
- Doctor of Art, Professor, Olena Sizova, P. Tchaikovsky South Ural State Institute of Arts;
- Doctor of Art, Professor, Katerina Stanislavska, National Academy of Leaders Culture and Arts;
- Doctor of Cultural Studies, Associate Professor, Prokopova Natalia Leonidovna, Dean of the Faculty of Directing and Actor Art, Kemerovo State Institute of Culture;
- Doctor of Art, Rusudan Kvaratskhelia, Caucasus International University;
- Doctor of Art, Professor, Andriy Puchkov, Boris Grnchenko Kyiv University;
- PhD in Art, Evhen Kushch, National Academy of Leaders Culture and Arts;

Geographical Sciences

- Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ilyin L. V., Head of the Department of Tourism and Hospitality Lesya Ukrainka East-European National University;

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

DOI (Digital object identifier)

Publishing house is a member of CrossRef

Indexing:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH
ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

I. ECONOMICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.1(39)2020.1

UDC: 69.003:502.1:338.28

PREIDENTIFICATION OF ADAPTIVE MECHANISMS OF BIOSPHERE-COMPATIBLE CONSTRUCTION TECHNOLOGIES

H. Shpakova, PhD of Technical Sciences

Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, Ukraine

<http://orcid.org/0000-0003-2124-0815>

The article discusses the main stages in the selection of optimal production technologies that are adapted to environmental and economic constraints in accordance with international regulatory acts on the state of the environment. The boundaries of the selection of optimal solutions and the algorithm for the stages of their assessment based on sustainable development taking into account environmental, economic and social imperatives are presented. On the example of the construction industry, the ways of transition to a new concept of economic development are proposed, in which the priority objectives of the extraction and processing of natural resources are provided by movement in the direction of a "circular" economy with cascading use and minimization of residual products.

It also analyzed and proposed promising areas for the use of IT tools and biosphere-compatible technologies to ensure sustainable development.

Key words: greening the economy, environmental audit, secondary raw materials, recycling, biosphere-compatible technologies.

Introduction. Since the second half of the last century, mankind has realized that coordination of efforts to collect, store and process information about the state of the environment is a necessity, due to the possibility of

further existence. In March 1970, under the auspices of the UN, the Stockholm Conference on Environmental Protection was held, where the Environment Program (UNEP) was adopted. It developed, adopted the basic concept and program for monitoring and assessing the state of the environment, and agreed on a general terminology for the concept of “monitoring” as an integrated system of observations, assessing and forecasting changes in the state of the environment under the influence of anthropogenic factors.

In fact, since that time, enterprises and companies in Europe and America have been legally liable for environmental damage [1]. This led to significant additional financial losses that companies began to experience. Financial and fiscal instruments have caused a shift in the psychology of business towards compliance with environmental legislation in their activities. Outwardly, such events were very similar to financial audits [1, 2]. Therefore, the environmental review procedure is called environmental audit. Among the first companies to develop and implement their own environmental review programs were US Steel, Allied Chemical, and Occidental Petroleum. The leaders in the environmental audit were originally industrialized countries of the New World, Western and Northern and Europe. Today, the European leaders in eco-expertise are the Czech Republic and Poland.

The most widespread is a specialized environmental audit on the accounting of production wastes, determination of their safety and related factors affecting the state of the environment, occupational diseases and the like.

Analysis of recent research and publications. It should be noted that a modern environmental audit is not only a check of the state of an enterprise for compliance with environmental legislation, but also the basis for developing a set of measures to prevent its possible violations [3, 4]. Thus, the environmental audit is transformed from the usual administrative tool for

monitoring compliance with the law to an economic and legal tool to stimulate the environmental activities of the enterprise [4]. Thus, the environmental audit is transformed from the usual administrative tool for monitoring compliance with the law to an economic and legal tool to stimulate the environmental activities of the enterprise [4]. In Ukraine, the main component of the environmental assessment system is environmental review, which is carried out by state environmental authorities.

Statement of the problem and connection with scientific and practical problems. Today in Europe there are already more than 50 international agreements and directives of the European Community, which directly relate to environmental monitoring and audit of the state of enterprises and the adjacent territory. Special working groups have been created whose task is to develop recommendations and action plans on environmental monitoring for UN member countries. The legal and environmental policy of the Community leaves the task of preventing the generation of waste, promoting the reuse, recycling and recovery of waste in order to reduce its environmental impact. The priority goal in this case is to turn waste into resources and reduce the volume of their generation. Domestic legislation in this area, despite a fairly developed regulatory framework, only partially complies with EU requirements. Therefore, the implementation of these directives is associated with significant changes and additions in the legal field. First of all, Ukraine faces a transition to a new conceptual basis for economic development. Most sectors of the economy, which are resource-intensive due to direct dependence on the resource base, are built on a linear model of the economy. The linear model assumes an increase in the expenditure of resources in direct proportion to the volume of production, contrary to the task of preserving valuable natural resources. In contrast to the linear model, a circular (circular) economy is oriented toward continuous or cascading circulation of technical and biological materials in production and minimization of residual product volumes. Such an

approach coincides with biosphere-compatible landmarks of human activity and environmental imperatives [6, 7].

The purpose of the article. But the mechanisms of greening the economy, their success depends on the degree of correlation of specific programs to the requirements of environmental standards and trends of each sector of the national economy. The modernization strategy of the construction industry, as one of the resource-intensive, which produces significant volumes of residual scrap, is one of the urgent problems of modern Ukraine.

Statement of the main material. Directive 2008/98/EU of the European Parliament of November 19, 2008 on waste introduces measures to protect the environment and human health by preventing or reducing the negative effects of production, as well as reducing the overall consequences of the use of resources and increasing the efficiency of such use [3].

The document is based on a rather ambitious goal - bringing the European Union closer to the "recycling society". It gives priority to recycling measures, encourages the separate collection of waste and the reuse of products. Benefits are provided for technologies based on renewable energy and secondary raw materials. But such a condition is a limitation not only in the use of primary environmental resources (as a cause), but also in economic development (as a consequence). The concept of environmental restrictions has several vectors:

1) the limitation of basic natural resources and energy sources necessary to continue the development process and economic growth;

2) the limitation of the main components of the environment, characterizing its qualitative parameters, an assessment of the state, which, on the one hand, is a derivative of the amount of polluted emissions, and on the other, on the ability to self-regulate various terrestrial ecosystems;

3) a restriction in the socio-economic dimension, which is associated with the demand (demand) for a clean environment, that is, a restriction in the satisfaction by various elements of the natural environment of the needs of a psychological, aesthetic recreational nature;

4) the limitation of the functions of terrestrial ecological systems as the natural capital of the planet [8, p. 34].

The main problem at the microeconomic level, where environmental and economic problems are localized and spatially determined, is the need to make a difficult choice between “economically exalted” and biosphere-compatible technical progress. Not every new production technology that is beneficial in terms of labor productivity and capital is environmentally sound. This means that the technology needs to be evaluated according to the environmental standard for the indicator of emitted pollution and / or the indicator of the use of primary natural resources. Thus, the choice that enterprises make in connection with the greening of new technologies and products will depend not only on purely economic factors (economic calculation), but also on mandatory legal regulation and environmental awareness of consumers. That is, the assessment of new technology by a business entity is to determine the balance between choice and constraint. It is difficult to make a choice in favor of a cost-effective technology that would meet environmental standards and could be implemented in a particular region based on material, technical and human resources, without a qualitatively new methodology and tools for environmental and economic analysis.

The complexity of the choice is also due to the multivector nature of environmental policy, an excess of goals, which, given the limited financial, material and labor resources, cannot be realized simultaneously. Therefore, it is necessary to evaluate a promising technology by such a cumulative indicator that takes into account environmental and economic constraints,

financial possibilities of the present and is capable of transformation over time in accordance with changes in the legal and technological field. The sequence of selection and evaluation of rational production technology is presented in Fig. 2.

The algorithm can be adapted to any sector of the national economy with the addition of specific blocks of restrictions and variable blocks characterizing the features and stages of the choice of technological solutions. For the construction industry of Ukraine, the regulatory framework (DBN, DSTU) is added to the algorithm, which already has references and harmonization with environmental standards in accordance with Directive 2011/92/EC on assessing the impact of individual public and private projects on the environment (codification) [3].

The base of environmental technologies for the construction industry should be formed in accordance with the fundamental principles of EU legislation in the field of waste management, namely, it should focus on reducing the amount of waste sent to final disposal. For this, it is necessary to be guided by a clear hierarchy of waste management, where priority is given to technologies that prevent their formation, based on recycling, and using reduced energy. It should be noted that the recycling of building materials and structures is the process of reusing waste for the same purpose after its recycling. Despite the fact that recycling is one of the directions in the greening of building technologies, today in our country there is no single cost estimate for a project using recycled construction waste, and the absence of a regulatory framework that would legitimize (and sometimes simplify) the use of products from secondary resources, does not contribute to the widespread dissemination of environmental solutions.

It should also be noted that the cost of processing raw materials is too high primarily due to the lack of proper initial sorting, secondly, the system of control and punishment for non-compliance with environmental standards is

ineffective, and thirdly, a collective social and environmental consciousness of the community has not been formed, aimed in support of intangible assets.

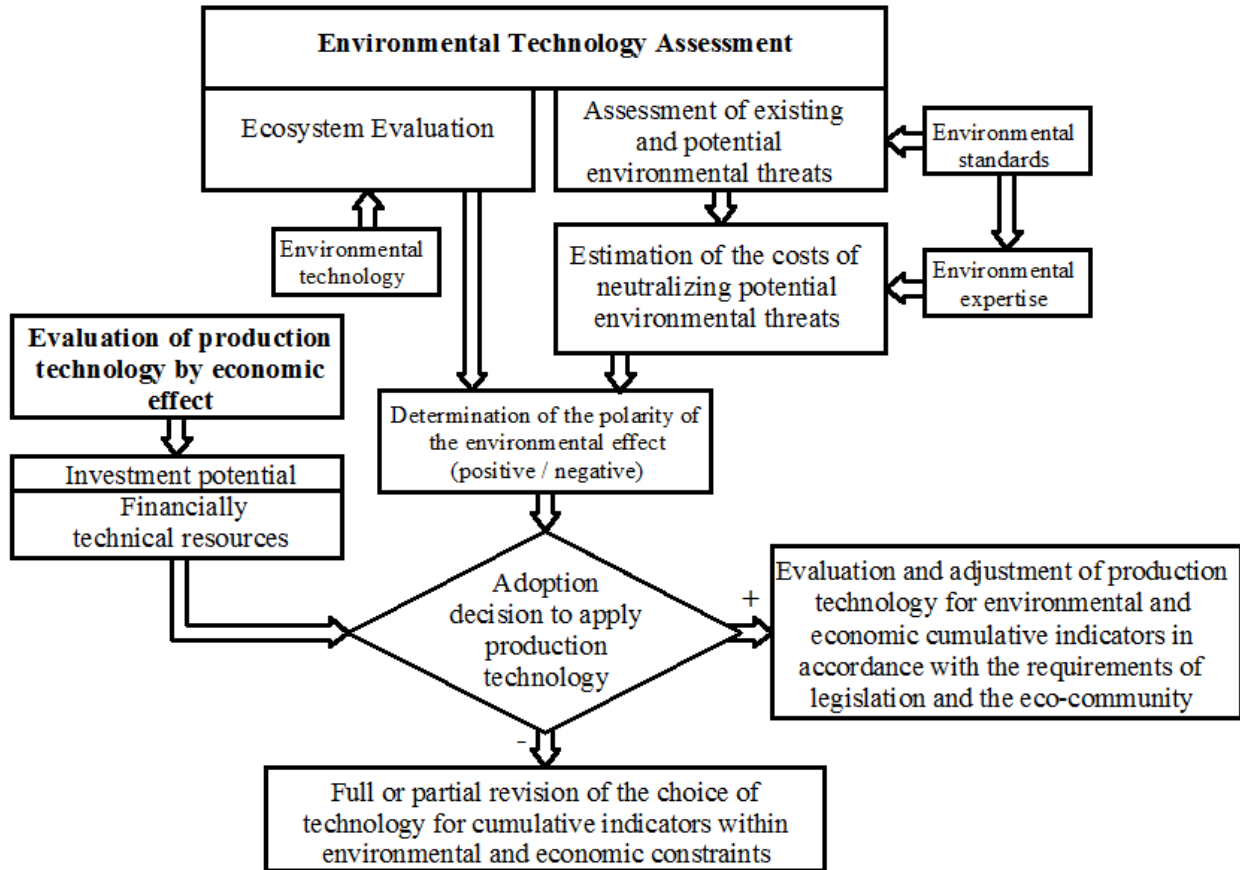

Fig. 2. The algorithm for the selection and evaluation of rational production technology within the framework of environmental and economic restrictions. (Developed by the author)

Overcoming is the centralized implementation of the system of compulsory recycling of construction waste and its recycling, submission of design technological and economic solutions to environmental restrictions and principles of balanced nature management; technological re-equipment of construction production under environmental control by the state and the territorial community.

Conclusions. For the effective implementation of European standards in Ukraine, just bringing the legal aspects into line is not enough. Development

and adjustment of building standards is required to increase the possibility of using construction scrap as a structural material, expanding the boundaries of the use of recycling and recycled products. At the same time, IT technologies should be more widely introduced into the process of the entire life cycle of an object, which will make it possible to implement many aspects of environmental and economic development, namely:

- timely assessment of the state of the construction object in order to ensure the warranty and post-warranty operation period to extend the life cycle;

- designing the timing and scope of modernization, reconstruction, disposal of a construction site to predict the production capacities of construction and processing enterprises;

- the introduction of new concepts in the approach to the design of buildings and structures that would take into account changes in the functional feasibility of objects on the real estate market - the concept of functional transformation [9].

Technology is a necessary factor in economic development and growth. There is no doubt that new technologies offer an advantage in economic development. But in the conditions of environmental restrictions imposed on economic growth, it would be wrong to pass by another component of sustainable development - social. The greening of the economy is accompanied by a shift in the center of economic analysis from expenditures and intermediate results to the final results of economic activity and further to projected development trends in accordance with the principles of social responsibility. Therefore, the achievement of balanced socio-ecological-economic decisions should be based on a change in the ecological-economic orientation of the structure of human needs and welfare standards in the direction of abandoning the dictate of supply and artificial stimulation of secondary optional needs. For the construction industry, this is the stimulation

of processing production, recycling, the introduction of new concepts in design, aimed at increasing the life cycle of an object by universalizing architectural and design solutions based on the biosphere compatibility paradigm.

References:

1. Agenda 21, 1992 United Nations Conference on Environment & Development. Rio de Janeiro (United Nations) A Conf. 151/4. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (2020, February, 12).
2. OECD. The State of Play on Extended Producer Responsibility, Opportunities and Challenges: Issues Paper of Global Forum on Environment, Tokyo, June 17–19, 2014 [Electronic source]. Retrieved from: <http://www.oecd.org/environment/waste/Global%20Forum%20Tokyo%20Issues%20Paper%2030-5-2014.pdf> (2020, February, 12).
3. Dyrektyva Yevropejs'koho Parlamentu ta Rady 2008/98/Yes vid 19 lystopada 2008 roku pro vidkhody ta skasuvannia deiakykh Dyrektyv [Directive of the European Parliament for the sake of 2008/98 / EC від 19th of the list of fall 2008 in the year of 2008 on the issue of the passage of directives]// Ofitsijnyj portal Ministerstva enerhetyky ta zakhystu dovkillia. [The official portal of the Ministry of Energy and the Environment]. Retrieved from: <https://menr.gov.ua/news/31288.html> (2020, February, 12).
4. NATSIONALNA STRATEHIIA upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku, 2017. (Rozporiadzhennia KMU №820-r. vid 8.11.2017 r.) [NATIONAL STRATEGY waste management in Ukraine until 2030. (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 8.11.2017 p. №820-p.)]. Ofitsiinyi sait KM Ukrainy [Official website of CM of Ukraine]

- Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80> (2020, February, 12).
5. Smovzhenko, T. S., Skrynnyk, Z. E. (2015). The Ukrainian person in the European world: dimensions of identity. Kyiv: NBU NBU. P. 609. [in Ukrainian].
 6. Chris Dedicoat Circular economy: what it means, how to get there [electronic source]. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-importance-of-a-circular-economy>. (2020, February, 12).
 7. Orlovskaya, Yu. V., Yakovyshina, T. F., Orlovsky, E. S. (2014). Zelene budivnytstvo iak skladova polityky YeS schodo rozvytku tsyrkuliarnoi ekonomiky. [Green building as a component of the EU policy on circular economy development]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia. [Eastern Europe: Economics, Business and Management]. [Electronic source], no. 5 (05), pp. 365 –371. Retrieved from: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/70.pdf. (2020, February, 12).
 8. Hryniv L. (2010). Ekolohichna ekonomika [Ecological Economics]. Lviv. Mahnoliia-2006. p. 358. [in Ukrainian].
 9. Shpakova, H. V. (2019). Planuval'no-tekhnolohichna kontseptsiiia odno-ta bahatoiadernykh budivel'nykh ob'ektiv bahatofunktsional'noho pryznachennia na pryntsypakh modul'nosti. [Planning and technological concept of single and multi-core multifunctional construction objects based on modularity principles]. Shliakhy pidvyschennia efektyvnosti budivnytstva v umovakh formuvannia rynkovykh vidnosyn. [Ways to increase the efficiency of construction in the conditions of formation of market relations], no. 39/1, pp. 190-196.

DOI 10.26886/2520-7474.1(39)2020.2

UDC: 658.6

THE MARKETING COMPLEX OF HIGHER EDUCATION IN THE EDUCATIONAL MARKET

I. O. Deineha, PhD of Economical Sciences

Rivne State Humanitarian University, Ukraine, Rivne

In a modern information society based on knowledge, education becomes a strategic element of sustainable economic growth. The development of human capital and adaptation of its preparation to the existing requirements of the labor market require large investments both in the formal education system and in individual training. Under these conditions, training structures should actively respond to external challenges, demonstrating significant flexibility and openness. Implementation of marketing concepts and strategies in the activities of educational organizations should promote the development of the market of educational services and increase their quality. The provision of educational services to the consumer that best meet his requirements and expectations can be ensured through the preventive identification of the needs of consumers of educational services and the motives of their behavior, as well as the complex implementation of the concept of higher education institutions based on the client

Key words: educational service, needs of higher education provider, three-level essence of educational service, marketing policy, price policy, material environment, educational process, personnel

кандидат економічних наук, Дейнега І. О. Комплекс маркетингу закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг / Рівненський державний гуманітарний університет, Україна, Рівне

У сучасному інформаційному суспільстві, ґрунтованому на знаннях, освіта стає стратегічним елементом сталого економічного

зростання. Розвиток людського капіталу та адаптація його підготовки до існуючих вимог ринку праці потребують великих інвестицій як у формальну систему освіти, так і в індивідуальне навчання. За таких умов навчальні структури мають активно реагувати на зовнішні виклики, демонструючи значні гнучкість та відкритість. Реалізація маркетингових концепцій та стратегій у діяльності навчальних організацій повинна сприяти розвитку ринку освітніх послуг та підвищенню рівня їх якості. Пропонування споживачеві освітніх послуг, які максимально відповідатимуть його вимогам та очікуванням, може бути забезпечено за рахунок превентивного ідентифікування потреб споживачів освітніх послуг та мотивів їх поведінки, а також комплексної реалізації закладами вищої освіти орієнтованої на клієнта концепції.

Ключові слова: освітня послуга, потреби здобувача вищої освіти, трирівнева сутність освітньої послуги, збутова політика, цінова політика, матеріальне оточення, освітній процес, персонал

Постановка проблеми. Реалізація вектору розвитку економіки України в напрямку євроінтеграції потребує значних якісних змін у стратегічних підходах до здійснення виробничої та господарської діяльності вітчизняними організаціями. Стосується це і освітніх закладів, які відчули на собі підвищені вимоги споживачів до послуг, які ними надаються. За перспективи динамічного зменшення місткості ринку освітніх послуг закладів вищої освіти (ЗВО) доцільним є впровадження у їх діяльність ринкових підходів та принципів роботи з клієнтами, тобто реалізацію ними маркетингової концепції. Використання клієнтоорієнтованого підходу, що базується на ній, у діяльності ЗВО дозволяє розглядати здобувача вищої освіти як клієнта, всі потреби якого повинні бути максимально задоволені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями маркетингової діяльності ЗВО в цілому та окремих її складових займались О. Кратт [1], Т. Оболенська [2], М.Окландер [3], С. Семенюк [4], О. Телетов [5], О.Хоменко [6] та інші. Одночасно залишаються не повністю з'ясованими питання стосовно структурування потреб здобувача вищої освіти та комплексне оцінювання рівня реалізації комплексу маркетингу ЗВО.

Цілі статті. Метою написання публікації є конкретизація потреб споживача освітніх послуг, а також специфіки реалізації складових комплексу маркетингу ЗВО.

Результати дослідження. Пропонування споживачеві освітньої послуги, яка максимально відповідатиме його вимогам та очікуванням, може бути забезпечено за рахунок превентивного ідентифікування потреб споживачів освітніх послуг та мотивів їх поведінки (рис. 1).

Сучасні дослідники поведінки споживачів слушно зазначають, що «людина – не машина, і від неї неможливо чекати однозначного реагування. Тому треба враховувати її мотивацію, сприйняття, засвоєння інформації, вироблення певних переконань та ставлення до покупки» [8]. Для ринку послуг такий підхід є найбільш актуальним, що обумовлено специфічними характеристиками послуги як товару (мінливість якості, неосяжність, неможливість відокремлення від джерела тощо). При формуванні потреби на освітні послуги із усієї сукупності послуг психологічні фактори впливають чи не найбільшою мірою, оскільки оцінити якість таких послуг через результат можливо лише через багато років потому (для ринку послуг ЗВО не менше чотирьох), що значно пролонгує оцінювання їх якості в часі.

Складність оцінювання потреб ринку освітніх послуг полягає ще й у тому, що на їх формування впливає декілька груп споживачів, які фактично (реально чи потенційно) формують «купівельний центр»,

приймаючи конкретні фінансові рішення: які будуть оплачувати навчання (батьки, інші спонсори), яка буде безпосередньо отримувати послугу (абітурієнт), а також які в майбутньому тестуватимуть якість отриманої освітньої послуги (працедавці).

Різні учасники «купівельного центру» освітньої послуги мають взаємний вплив один на одного. Їх взаємодія часто характеризується протиріччями, що відображають резонанс взаємних очікувань. До найбільш виражених протиріч можна віднести: дисонанс між бажаннями спонсорів та думками абітурієнтів; реальний стан речей у ЗВО та уявлення потенційних здобувачів вищої освіти про них; вимоги працедавців і очікування випускників; стандарти освіти та вимоги ринку праці; дисонанс попиту на освітні послуги зі сторони абітурієнтів і попиту на конкретні професійні позиції ринку праці.

Ідентифікування чинників впливу на поведінку споживачів освітніх послуг дає змогу виокремити фактори, притаманні споживачам під час придбання саме освітньої послуги; зрозуміти специфіку освітніх послуг та характеристики споживачів, які здійснюють їх придбання; враховувати їх під час проведення маркетингових досліджень та аналізу особливостей споживачів освітніх послуг; розробляти моделі формування поведінки споживачів із врахуванням комплексу наведених факторів впливу тощо [9].

Традиційно комплекс маркетингу включає такі елементи, товар, ціна, просування та стимулювання, проте найбільш прийнятною концепцією розширеного комплексу маркетингу є концепція «7р», запропонована Бітнер. Крім традиційних «4р» вона включала: матеріальне оточення, в якому надається послуга; всіх людей, у присутності яких надається послуга, включаючи персонал та інших споживачів; всі процедури, механізми, види діяльності, необхідні для здійснення послуги [10, с. 70].

Важливим першочерговим завданням, що постає перед маркетингологами, є ідентифікування змісту і структури продукту, який буде пропонуватись ринку. Основним результатом діяльності освітніх організацій, які вони пропонують на ринку споживачам, є сформовані згідно вимог та рекомендацій Міністерства освіти і науки України освітні послуги.

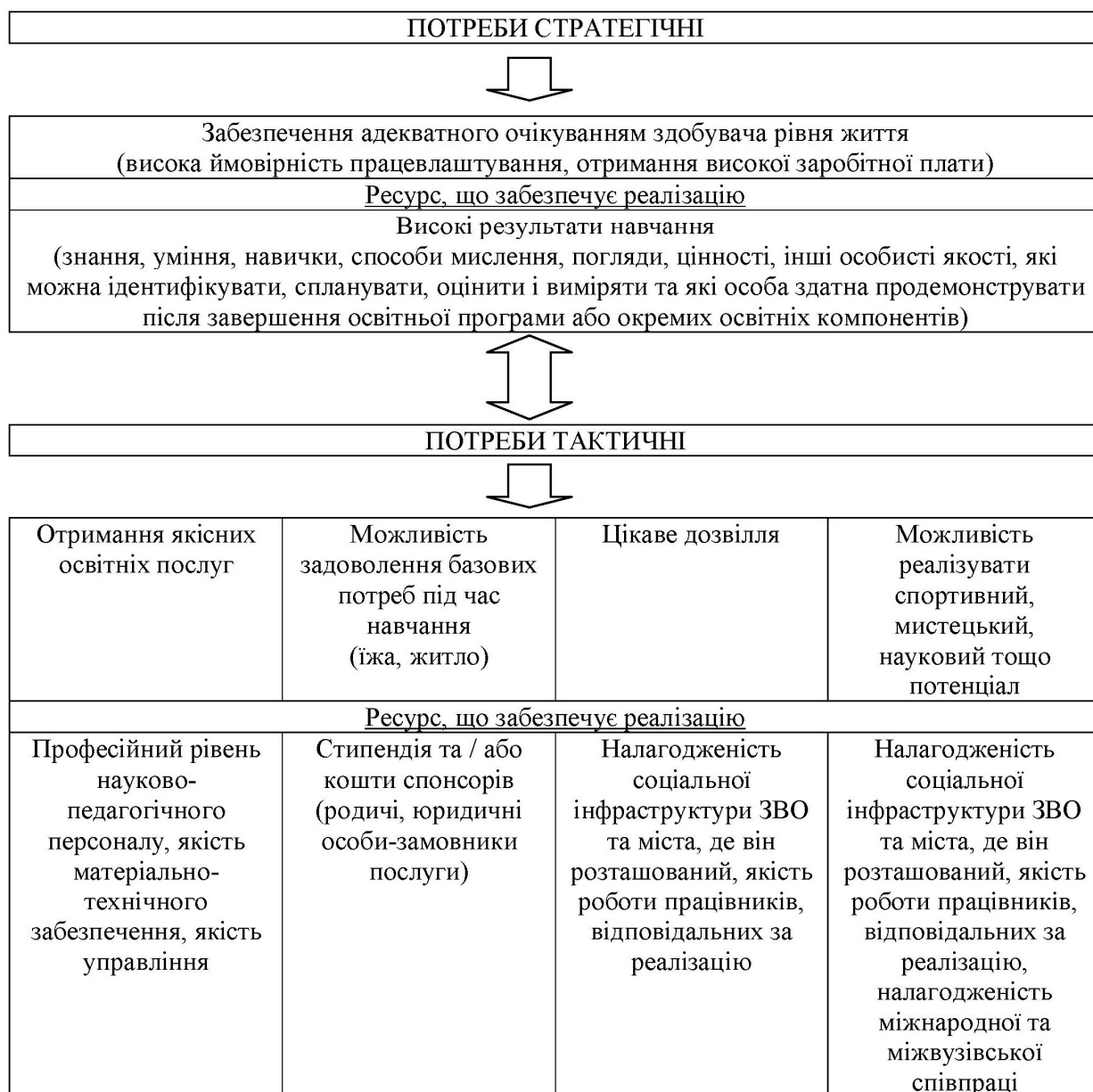

Рис. 1. Структурування потреб здобувача вищої освіти*

** власне напрацювання з врахуванням[7]*

Важливим першочерговим завданням, що постає перед маркетингологами, є ідентифікування змісту і структури продукту, який буде

пропонуватись ринку. Основним результатом діяльності освітніх організацій, які вони пропонують на ринку споживачам, є сформовані згідно вимог та рекомендацій Міністерства освіти і науки України освітні послуги.

При оцінюванні основних рівнів освітньої послуги (рис. 2) його «ядром» виступає засвоєння загальних (наприклад, здатність і готовність до особистого розвитку, бажання досягати успіху, вміння аргументувати власну позицію, здатність адаптуватися до нових ситуацій у професійній діяльності тощо) та фахових (наприклад стосовно спеціальності 075 «Маркетинг», здатність формувати цінову та комунікаційну політику, ефективну брендингову та збутову діяльність підприємства на засадах маркетингу тощо) компетенцій освітньо-професійної програми.

Якісні характеристики освітньої послуги, включаючи кваліфікацію персоналу, ціну освітньої послуги тощо становлять його другий рівень. Всі додаткові послуги, що включають можливість академічної мобільності (мовного стажування, проходження навчальної практики за кордоном, участь у міжнародних наукових проектах під час навчання, навчання за програмою «подвійного диплому»), реалізації творчого (участь у культурному, соціальному тощо житті ЗВО), наукового та науково-дослідного (участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації), спортивного потенціалу здобувача вищої освіти тощо є третім рівнем освітньої послуги, тобто становить її «підкріплення», формуючи додаткові конкурентні переваги такої послуги на ринку освітніх послуг ЗВО.

В цілому всі послуги мають чотири основні характеристики, що відрізняють їх від матеріальних товарів і котрі необхідно враховувати при розробці маркетингових програм: невідчутність (неможливість

продемонструвати послугу до її придбання), невіддільність (неможливість відокремити послугу від її джерела), непостійність якості

Таблиця 1

**«Ядро» освітньої послуги по здобуттю спеціальності 075
«Маркетинг»***

Компетентність	Зміст
Інтегральна	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі маркетингової діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні	1. Здатність і готовність до особистого розвитку, бажання досягати успіху. 2. Здатність до роботи в команді та співробітництва. 3. Вміння аргументувати власну позицію. 4. Здатність застосовувати знання на практиці. 5. Навички та уміння, набуті у результаті дослідницької роботи. 6. Вміння виявляти та вирішувати проблеми, генерувати нові ідеї (креативність). 7. Здатність діяти на основі етичних міркувань, соціально відповідально і свідомо. 8. Планування і управління проектами. 9. Позитивне ставлення до несхожості та інших культур. 10. Здатність адаптуватися до нових ситуацій у професійній діяльності. 11. Навички використання інформаційно-комунікаційних технологій для пошуку, оброблення, аналізу інформації з різних джерел та прийняття рішень. 12. Здатність спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово на рівні професійного спілкування з предмету основної діяльності. 13. Здатність працювати в міжнародному середовищі.
Фахові	1. Здатність демонструвати розуміння основ та історії розвитку

	теорії маркетингу. 2. Вміння обирати та використовувати концепції, методи та інструментарій маркетингу, у тому числі у відповідності до міжнародних стандартів. 3. Здатність організовувати та здійснювати збір аналітичної вихідної інформації для проведення аналізу ринку, здійснювати аналіз стану ринку та його прогнозування. 4. Здатність формувати цінову політику підприємства на засадах маркетингу. 5. Здатність формувати комунікаційну політику підприємства на засадах маркетингу. 6. Вміння формувати і здійснювати ефективну брендингову та збутову діяльність. 7. Вміння визначати критерії вибору цільового ринку. 8. Здатність до проектування та реалізації маркетингових заходів, спрямованих на забезпечення ефективності діяльності підприємств та установ. 9. Здатність до удосконалення організаційної структури підприємства. 10. Здатність оцінювати вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища на функціонування підприємств та організацій. 11. Вміння формувати інформаційне середовище щодо асортименту і якості товарів, правового поля здійснення основної та маркетингової діяльності. 12. Вміння будувати ефективну систему інформаційних ресурсів, необхідну для аналізу, прогнозування, програмування та формування інформаційно-правової основи прийняття управлінських рішень у галузі професійної діяльності. 13. Здатність обґрунтовувати програму маркетингової діяльності підприємства. 14. Здатність обґрунтовувати, презентувати і реалізовувати результати досліджень.
--	--

** напрацювання власне на підставі [11]*

(якість послуги може змінюватися залежно від того, хто, коли, де та як її надає), недовговічність (неможливість складування послуги з метою подальшого перепродажу або використання), відсутність власності (споживач послуги має до неї доступ протягом обмеженого проміжку часу) [12, с. 749-753].

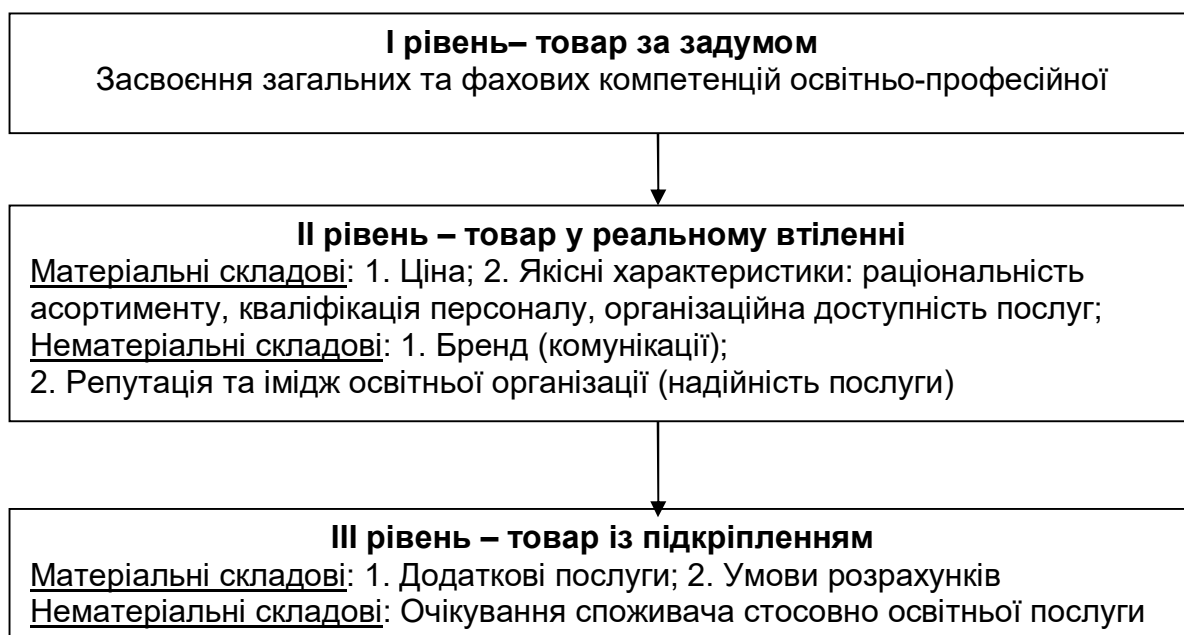

Рис. 2 – Трирівнева сутність освітньої послуги ЗВО*

**Власне напрацювання*

На ринку освітніх послуг переважна більшість результатів діяльності його суб'єктів виражається у вигляді послуг. Освітні послуги мають ті ж базові характеристики, що й інші їх види, проте присутні також і певні специфічні особливості. Проаналізуємо найбільш характерні властивості послуг стосовно освітньої діяльності.

1. Невідчутність (service intangibility). Якщо традиційний матеріальний товар можна зважити, виміряти, дізнатися його хімічний склад тощо, то послуга як діяльність не може бути заздалегідь, до її здійснення, реально представлена, «відчута» споживачем. Все це має відношення і до освітніх послуг, якість яких складно оцінити навіть у процесі їх надання, оскільки остаточна оцінка освітніх послуг, наприклад вищої школи, буде сформована ринком праці опосередковано у вигляді

позитивного (негативного) рішення власників підприємств взяти молодого спеціаліста на роботу та призначити йому достойну платню. Пролонгованою в часі є й оцінка якості послуг і в дошкільній, шкільній ланках, кожна з яких формує кінцевий продукт (випускника) протягом багатьох років та орієнтована на різні результати.

На цей рахунок вдало висловився вітчизняний науковець О.Кратт: «факт одержання послуги свідчить про вдоволену потребу. У цьому відношенні послуги вищої школи є винятком, оскільки одержання диплома про вищу освіту ще не гарантує, що потреби індивідуума задоволено. Якщо одержані знання не будуть затребувані як у суспільно корисній діяльності, так і у процесі життєдіяльності індивідуума, то, з визначеним ступенем умовності, можна вважати, що потреби у послугах вищої школи не задоволені». Саме тому О.Кратт виділяє таку рису освітніх послуг як «віртуальне задоволення» [1, с. 95].

Зазначене значно підвищує ступінь споживчого ризику. Прагнучи його знизити, потенційні абітурієнти та (або) їх родичі намагаються різними способами «скласти враження» про освітній заклад та його послуги, враховуючи при цьому думки знайомих, які користувались його послугами; користуючись проспектами, наочно ілюструють і описують якісь етапи і технології здійснення послуги; оцінюючи репутацію освітніх закладів, що надають дану послугу, зовнішній вигляд, рівень кваліфікації працівників тощо. Все це робиться переважно інтуїтивно, без формування чітко визначеного алгоритму отримання інформації про освітні послуги для максимального точного оцінювання їх якості. Тим більше, що погано виконану послугу практично неможливо виправити. У цьому полягає принципова відмінність, яка відрізняє послугу від роботи. Останню (не завжди, але частіше) можна переробити, виправити (наприклад, різні ремонтні, будівельні роботи). Послугу ж, зокрема і освітню послугу теж, «переробити» не можливо. Виправити ситуацію

можна лише отримавши аналогічну (або іншу) освітню послугу в іншому освітньому закладі.

Таким чином, освітньому закладу, у зв'язку з такою характеристикою послуги, складно повноцінно представити клієнтам свій товар, а також ще складніше пояснити їм, за що вони платять гроші. Тому для того, щоб, наприклад, підвищити відчутність своєї послуги секретар приймальної комісії може не тільки розповісти абітурієнтам про спеціальності, але також і те, як цікаво відпочивають студенти, які сучасні навчальні дисципліни вони будуть вивчати тощо. Важливо також загострити увагу на вигодах від послуг (наприклад, можна розповісти як чудово влаштовуються випускники університету). Фахівці рекомендують також залучати до пропаганди своєї послуги яку-небудь знаменитість, артистів, ведучих радіо і телебачення. В якості «зірок» можуть виступати і випускники освітнього закладу різних років, що досягли значних успіхів у кар'єрі.

2. Невіддільність послуг від їх джерела. Ця властивість послуги об'єктивно впливає з її трактування як діяльності, що передбачає, як правило, при замовленні і здійсненні послуги взаємодію виробника і споживача послуги, навіть якщо в ролі першого виступає машина (наприклад, отримання грошей за допомогою банкомату тощо).

Вказана властивість послуги може бути, в свою чергу, «розгорнута» в ряді більш конкретних характеристик, що опубліковані в роботах останніх років, особливо вітчизняних авторів, виділяються як самостійні властивості послуги, її характерні риси: а) інтерактивний характер процесу надання послуги. Виражається в тому, що при наданні більшості послуг споживач приймає або безпосередню участь (наприклад, освітні, медичні, косметологічні послуги тощо), без чого здійснення подібних послуг взагалі неможливе, або ж приймає участь «дискретно» - під час замовлення (обумовлюючи свої побажання, вимоги) і приймання

(наприклад, послуги автосервісу).

б) як правило, спостерігається збіг виробництва і споживання послуги в часі і просторі.

Оскільки послуга невіддільна від свого джерела і саме тому, на відміну від матеріальних товарів, її не можна зробити про запас. Надати послугу можна тоді, коли надходить замовлення або з'являється клієнт. З цієї точки зору виробництво і споживання послуг нерозривні: продаж квитків в кінотеатрі від касира, медичні послуги.

О. Кратт звертає увагу на те, що розкриваючи таку властивість послуги як невіддільність, «одні автори звертають увагу на такий її аспект, як невіддільність від джерела, у той час як інші говорять про невіддільність від споживача» [1, с. 80]. Для освітніх послуг характерною є «невіддільність з двох боків, як від продуцента, так і від споживача», що обумовлено тим, що з одного боку освітня послуга «не має самостійного буття», тобто не можлива без її джерела, а з іншого – «процес надання освітньої послуги викладачем виступає одночасно початковим моментом їхнього споживання студентами, а виходить, невіддільна і від споживача» [1, с. 80].

3. Мінливість якості, або якісна невизначеність (service variability). Зазначена властивість послуги обумовлена специфікою процесу її надання та прямо залежить від того, хто, коли, де і як її надає. При цьому мають значення як об'єктивні чинники: професіоналізм виробника послуги; досконалість технології тощо, так і суб'єктивні - настрої працівника, який надає послугу, його вміння зрозуміти потреби клієнта, налагодити з ним взаємини. Фахівці одностайні в тому, що якість послуги дуже важко піддається контролю і сприймається клієнтами дуже суб'єктивно. Ті докази невідповідності якості необхідним параметрам, які зазвичай застосовують для матеріально-речових товарів (зважування, обмір, хімічний аналіз тощо), до послуг, як правило, застосувати

неможливо. Саме індивідуальність покупців передбачає і індивідуальність послуг.

Іноді маркетингове рішення на зниження, зменшення мінливості послуг пов'язане з деякою механізацією. На ринку освітніх послуг в якості технічних засобів, що можуть замінити живе спілкування, можна розглядати застосування аудіо- відео навчання. Проте такий прийом можна застосувати не завжди і не скрізь, тому на сьогодні прийоми механізації на ринку освітніх послуг можуть застосовуватись швидше як доповнення до освітньої послуги, а не її заміник.

Для зменшення мінливості послуг також застосовуються стандарти обслуговування, тобто комплекс обов'язкових для виконання правил обслуговування клієнтів. На ринку освітніх послуг управління їх якістю здійснюється централізовано Міністерством освіти і науки України, в першу чергу за допомогою проведення ліцензування та акредитації освітніх закладів. Як зазначається в ст. 18 Закону України «Про освіту»: «Навчальні заклади незалежно від їх статусу і належності забезпечують якість освіти в обсязі вимог державних стандартів освіти», а також в ст. 15: «Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти...Відповідність освітніх послуг державним стандартам і вимогам визначається ... шляхом ліцензування, інспектування, атестації та акредитації навчальних закладів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [7].

Проте, слід зазначити, що такий адміністративний підхід ускладнює здійснення якісних змін у межах конкретних закладів освіти, заставляє кращі заклади рівнятись на «золоту середину», обмежує творчість та демократичні перетворення всередині таких закладів тощо, тобто штучно стримує розвиток вільної конкуренції на ринку освітніх послуг,

«вирівнюючи і причісуючи» всі освітні заклади певного рівня акредитації «під одну гребінку». Саме це, на думку авторів, є однією із причин того, що вітчизняні освітні заклади, в першу чергу це стосується вищої школи, мало відомі у світі, переважно не конкурентоздатні на світовому ринку.

Специфікою управління якістю освітніх послуг також є те, що в освітніх організаціях освітні послуги є результатами комунікацій, що виникають між викладачами (вчителями) та учнями (студентами). Хоча випадку з освітньою послугою такі комунікації швидше виглядають, як інформаційний супровід протікання окремих технологічних процесів в межах визначеного виробничого (освітнього) процесу. Адже сам процес навчання – це взаємодія, де кожний учасник впливає на результат. Наприклад, якщо учень (студент) не зацікавлений в отриманні знань, а відвідує заняття через причини: вимагають батьки, не має бажання працювати (краще байдикувати в аудиторії), «якщо не прийду—буду покараний» тощо, то процес комунікації не буде реалізований, якість освітньої послуги буде низька. Ідентичним буде результат освітньої комунікації, якщо вчитель (викладач) прийшов на заняття з наміром його «відбути», якщо він не може (не хоче, не вміє) зацікавити аудиторію, користується авторитарними методами впливу (вимагає тиші, беззаперечної покорі тощо).

4. Нездатність послуг до зберігання. Послугам більше, ніж матеріальним товарам властива сезонність, при чому вона може спостерігатись протягом доби, тижня, місяців року. З метою вирівнювання попиту на послуги їх продуценти формують привабливі пропозиції клієнтам, які захочуть отримати послуги «поза сезоном» (встановлення диференційованих цін, знижок; організація попередніх замовлень; введення в періоди пікового попиту альтернативи додаткових послуг; навчання персоналу поєднанню функцій тощо).

Слід зазначити, що освітнім послугам така їх характеристика переважно не властива, адже навчальні процеси у всіх освітніх закладах здійснюються згідно планів, що узгоджуються Міністерством освіти і науки України. Винятком можуть бути позашкільні освітні заклади, які доповнюють освітній процес (освітні тури, курси тощо), попит на які може формуватись не залежно від навчальних планів і здійснюватись на протязі року.

Цінова політика ЗВО тісно прив'язана до рішень КМУ України стосовно заробітної плати науково-педагогічного персоналу та мінімальної заробітної плати в країні, оскільки заробітна плата є головною складовою собівартості та, відповідно, ціни освітньої послуги, а також рішень МОН України стосовно вартості підготовки фахівців певного рівня вищої освіти за рахунок державного замовлення та квоти, що визначає його обсяг. Таким чином, ціна підготовки фахівців контрактної форми навчання державними ЗВО регламентована рішеннями державних органів влади та є низькоеластичною стосовно реальних вимог ринку. Зниження рівня ціни на контрактну форму навчання до рівня ринкового, який нерідко нижче рівня беззбитковості (наприклад, у випадку некомплектних груп), потребує використання внутрішніх резервів ЗВО для часткової компенсації витрат на заробітну плату або інших поточних витрат.

Враховуючи те, що державне фінансування, особливо по відношенню до регіональних ЗВО, щороку скорочується через зниження абсолютної чисельності здобувачів вищої освіти бюджетної форми навчання в цілому по країні (табл. 2) та пріоритетністю вибору більш здібними здобувачами ЗВО, розташованих у великих містах (Київ, Львів, Харків, Дніпро, Одеса) перед ними стоїть складне завдання балансування між ринковою ціною та ціною, що формується під впливом рішень державних органів влади.

Таблиця 2

Структура здобувачів вищої освіти ЗВО 3-4 рівня акредитації за джерелами фінансування навчання*

Джерело фінансування	Навчальний рік				
	2010/11	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Державний бюджет, осіб	170616	147502	134194	126839	121495
% до загальної кількості	44,8	50,5	51,6	50,0	45,9
Місцевий бюджет, осіб	3360	2615	2864	2776	3186
% до загальної кількості	0,9	0,9	1,1	1,1	1,2
Юридичні особи, осіб	941	763	765	651	492
% до загальної кількості	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2
Фізичні особи, осіб	206445	140767	122081	122951	139275
% до загальної кількості	54,1	48,3	47,0	48,6	52,7
Прийнято на навчання разом	381362	291647	259904	253217	264448

*[13, с. 17]

Складові комплексу маркетингу просування та розподіл, пов'язані із налагодженням ефективного збуту освітніх послуг. Політика розподілу ЗВО характерна для більшості сервісних організацій, що застосовують при збуті своїх нематеріальних продуктів канал нульового рівня, тобто «виробник освітньої послуги-споживач». При побудові каналів розподілу освітньої організації для кращої взаємодії із кінцевим споживачем функції донесення інформації про ЗВО та залучення потенційних здобувачів вищої освіти безпосередньо в освітній процес можуть виконувати нечисленні посередники, зокрема центри зайнятості, біржі праці, рекрутингові організації тощо.

Просування освітніх послуг може реалізовуватись як безпосередньо ЗВО, так і на умовах аутсорсингу сторонніми організаціями. Серед основних методів просування ЗВО застосовують як традиційні (наприклад, рекламу на радіо, телебаченні, друкованих засобах інформації, прямі комунікації (дні відкритих дверей, профорієнтаційні

бесіди у місцях навчання потенційних здобувачів вищої освіти тощо)), так і сучасні (наприклад, маркетинг із вуст-у-вуста через соціальні мережі та поширення інформації через сайт ЗВО). При формуванні програми стимулювання попиту на освітні послуги потрібно дотримуватися правила «стимулювання споживачів дуже важливе, але ці зусилля будуть марними, якщо не буде звертатися увага на базисну проблему – якість... маркетинг ... передбачає використання не окремих цілей, а взаємозв'язаного комплексу» [2, с.5]. Також потрібно враховувати специфіку освітньої діяльності ЗВО, зокрема його місце розташування, перелік спеціальностей тощо. Як слушно зазначає М. Окландер «комплекс заходів комунікативної політики вищого навчального заходу є індивідуальним, і кожна установа має сформувати специфічний комплекс, орієнтуючись на цільовий сегмент ринку» [3, с. 126].

Підсумкові дані стосовно реалізації складових комплексу маркетингу продукту «освітня послуга ЗВО» представлені в табл. 3.

Зазначені розбіжні характеристики, особливості послуг роблять управління на ринку освітніх послуг більш складним завданням, ніж в інших галузях та сферах людської діяльності. Для успішної реалізації діяльності організацій на ринку освітніх послуг необхідно: 1) ретельно досліджувати поведінку клієнтів (абітурієнтів, їх родичів), їх побажання, потреби; 2) розробляти специфічні прийоми для досягнення збалансованості попиту і пропозиції; 3) вивчати методи впливу на клієнтів.

Таблиця 3

Реалізація складових комплексу маркетингу продукту «освітня послуга ЗВО»*

Складові комплексу маркетингу	Рівень реалізації
Продукт	присутні всі три рівні продукту, третій рівень перебуває на етапі розвитку

Ціна	дуальний підхід: ціна навчання здобувача державної форми формується за методом «орієнтування на витрати», контрактників – «орієнтування на конкурентів», базовою стратегією ціноутворення є «виживання на ринку»
Просування (комунікації)	переважно традиційні методи маркетингових комунікацій, переважно не налагоджена взаємодія через найбільш поширені серед молоді канали отримання інформації (наприклад, соціальні мережі та сайт ЗВО)
Розподіл	переважно канал нульового (надавач послуги-споживач), рідше 1 рівня (надавач послуги-посередник-споживач)
Матеріальне оточення	переважно застаріла матеріально-технічна база, низький рівень використання новітніх технологій
Персонал	рівень кваліфікації відповідає ліцензії на право проведення освітньої діяльності, контролюється МОН
Процес	переважно традиційні методи надання освітніх послуг, незначна частка новітніх методів навчання із використанням он-лайн технологій

* *Власне напрацювання*

Таблиця 4

Гарантована державою система забезпечення якості послуг вищої освіти*

Система забезпечення якості	Заходи, що реалізуються
Внутрішня	1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти;
	2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
	3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних

	стендах та в будь-який інший спосіб;
	4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
	5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;
	6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;
	7) забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації;
	8) забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату;
	9) інші процедури і заходи.
Зовнішня	1) забезпечення ефективності процесів і процедур внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти;
	2) забезпечення наявності системи проведення процедур зовнішнього забезпечення якості;
	3) забезпечення наявності оприлюднених критеріїв прийняття рішень відповідно до стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти;
	4) налагодження доступного і зрозумілого звітування;
	5) проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями;
	6) інші процедури і заходи.

**Власне напрацювання на підставі [7]*

Враховуючи розглянуті вище характеристики послуг в цілому та освітніх послуг зокрема, а також законодавче регламентування їх суті та класифікації пропонуємо ідентифікувати такі основні специфічні

характеристики освітніх послуг, що відрізняють їх від інших послуг, представлених на ринку (табл. 5).

Таблиця 5

Заходи управлінського впливу на якість освітніх послуг (ОП)*

Характеристики освітніх послуг	Заходи
1. Результат залежить як від бажання здобувача, так і від кваліфікації надавача ОП	Ринок ОП потребує наявності та дотримання освітніх стандартів
2. Від одного надавача ОП одну й ту ж саму послугу одночасно отримує багато людей, рівень сприйняття інформації якими залежатиме від їх тезаурусу, психоемоційних характеристик тощо	Бажаним є створення «рівних» груп (принаймні за тезаурусом)
3. Якість ОП ЗВО буде оцінена опосередковано через визнання суспільством цінності здобутих знань через можливість їх застосування у практичній діяльності організацій	Для формування переліку спеціальностей і підбору навчальних дисциплін потрібне превентивне дослідження вимог ринку праці, а також моніторинг стану ринків праці та прогнозування їх розвитку
4. Якість ОП дошкільних та загальних середніх закладів буде оцінена опосередковано через успішний вступ їх випускників до обраних освітніх закладів вищих рівнів	Для підбору навчальних дисциплін потрібне превентивне дослідження вимог освітніх закладів вищих рівнів
5. Якість окремо взятої ОП ЗВО не може бути однозначно оцінена відразу, а лише після закінчення навчання, оскільки навчальний процес включає програму дисциплін, рівень знань з яких формує підсумковий (сумарний)	Оскільки результати вивчення всіх дисциплін «зливаються» в єдиний результат (диплом), важко оцінити якість роботи окремих виконавців, що знижує рівень відповідальності останніх за результат та дієвість

результат підготовки випусника	стимулів до покращення якості викладання. Відповідно необхідно проводити щорічну атестацію науково-педагогічних кадрів, що включатиме комплексне оцінювання їх професійної придатності
6. Для ОП не властиві такі характеристики як недовговічність та відсутність власності, оскільки всі здобуті під час навчання знання можуть зберігатись в пам'яті отримувача протягом тривалого часу (можливо навіть все життя). Таким чином ОП матеріалізується в тезаурусі отримувача	Опосередковано якість підготовки випусників ЗВО можна оцінити через їх здобутки у професійній сфері, загальних середніх закладів— показниками навчання у ЗВО, дошкільних— показниками навчання у загальних середніх закладах

**Власне напрацювання*

Висновки. Всі освітні послуги взаємопов'язані між собою, що вимагає формування постійного комунікативного зв'язку у ланцюгу «дошкільний заклад-загальний середній заклад-ЗВО-ринок праці». Його розрив принаймні в одній із ланок призведе до викривлення, «асиметрії» інформації та збою у всьому освітньому процесі. При формуванні комплексу маркетингу ЗВО необхідно враховувати специфіку їх діяльності: 1) результатом є нематеріальний об'єкт – послуга, оцінювання якості якої пролонговане в часі та здійснюється третіми особами; 2) цільовою аудиторією рекламних зусиль ЗВО є не тільки споживачі послуги, але й спонсори і працедавці; 3) основні показники діяльності залежать від неконтрольованих ЗВО факторів (демографічних та політичних), що знижує еластичність їх рішень відносно ринкових умов; 4) недосконала матеріально-технічна база та в більшості випадків відсутність коштів на її оновлення перешкоджають впровадженню сучасних методів навчання (складова «процес»), та комунікування ЗВО з середовищем (складова «просування»).

Література:

1. Кратт, О.А. (2003). Ринок послуг вищої школи: методологічні основи дослідження кон'юнктури: монографія. О.А. Кратт, Донецьк: ТОВ Юго-Восток, Лтд, 360 с.
2. Оболенська, Т.Є. (2001). Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний та зарубіжний досвід, Т.Є. Оболенська. Київ, КНЕУ, 208 с.
3. Окландер, М. А. (2014). Маркетингові комунікації вищих навчальних закладів, М. А. Окландер, А. В. Кудіна, Прометей. № 2, С. 123-128.
4. Семенюк, С. Б. (2015). Планування рекламної кампанії закладів вищої освіти, С.Б.Семенюк, Галицький економічний вісник. № 1, Т. 48, С. 155-161.
5. Телетов, О.С. (2011). Педагогічний маркетинг у діяльності навчальних закладів, Телетова С.Г., Телетов О.С., Маркетинг і менеджмент інновацій. № 3, Т. 2., С. 117–124.
6. Хоменко, О. (2015). Особливості маркетингового ціноутворення на ринку освітніх послуг, О. Хоменко, Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія "Економіка і вища освіта". № 5 (91)., С. 34-39.
7. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Бутенко Н.В. Основи маркетингу [Електронний ресурс]/ Н.В. Бутенко. Режим доступу: <http://buklib.net/books/23506/>
9. Дейнега І.О. (2017). Ідентифікування факторів впливу на вибір споживача освітніх послуг, Сучасні тренди поведінки споживачів товарів і послуг: Міжнародна науково-практична конференція, 15-16 грудня 2017 р., [тези доп.]. Рівне, РДГУ, 251 с., С. 147-149.
10. Bitner M.J. (1990). Evaluating Service Encounters: The Effects of Physical Surrounding and Employee Responses, Journal of Marketing. Vol. 54, 2., P. 69—82.

11. Проект стандарту вищої освіти. (2016). Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань: 07 «Управління та адміністрування», спеціальність: 075 «Маркетинг». Київ, Міністерство освіти і науки України, 12 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://opu.ua/upload/files/beiti/km/Bakalavr.pdf>.
12. Основы маркетинга (1999). [Текст]: [пер. с англ.], Ф. Котлер [и др.]. 2-е изд., СПб., Вильямс, 1152 с.
13. Вища освіта в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. (2018). Київ, Державна служба статистики України, 298 с.

References:

1. Kratt, O.A. (2003). Rynok posluh vyshchoi shkoly: metodolohichni osnovy doslidzhennia koniunktury: monohrafiia. O.A. Kratt, Donetsk: TOV Yuho-Vostok, Ltd, 360 s.
2. Obolenska, T.Ie. (2001). Marketynh osvitykh posluh: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid, T.Ie. Obolenska. Kyiv, KNEU, 208 s.
3. Oklander, M. A. (2014). Marketynhovi komunikatsii vyshchykh navchalnykh zakladiv, M. A. Oklander, A. V. Kudina, Prometei. № 2, S. 123-128.
4. Semeniuk, S. B. (2015). Planuvannia reklamnoi kampanii zakladiv vyshchoi osvity, S.B.Semeniuk, Halytskyi ekonomichniy visnyk. № 1, T. 48, S. 155-161.
5. Tielietov, O.S. (2011). Pedahohichni marketynh u diialnosti navchalnykh zakladiv, Tielietova S.H., Tielietov O.S., Marketynh i menedzhment innovatsii. № 3, T. 2., S. 117–124.
6. Khomenko, O. (2015). Osoblyvosti marketynhovoho tsinoutvorennia na rynku osvitykh posluh, O. Khomenko, Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu tekhnolohii ta dyzainu. Seriia "Ekonomika i vyshcha osvita". № 5 (91)., С. 34-39.

7. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Butenko N.V. Osnovy marketynhu [Elektronnyi resurs]/ N.V. Butenko. Rezhym dostupu: <http://buklib.net/books/23506/>
9. Deineha I.O. (2017). Identyfikuvannia faktoriv vplyvu na vybir spozhyvacha osvitnikh posluh, Suchasni trendy povedinky spozhyvachiv tovariv i posluh: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, 15-16 hrudnia 2017 r., [tezy dop.]. Rivne, RDHU, 251 s., S. 147-149.
10. Bitner M.J. (1990). Evaluating Service Encounters: The Effects of Physical Surrounding and Employee Responses, Journal of Marketing. Vol. 54, 2., R. 69—82.
11. Proekt standartu vyshchoi osvity. (2016). Pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity. Stupin «bakalavr». Haluz znan: 07 «Upravlinnia ta administruvannia», spetsialnist: 075 «Marketynh». Kyiv, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 12 s. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://opu.ua/upload/files/beiti/km/Bakalavr.pdf>.
12. Osnovy marketynha (1999). [Tekst]: [per. s anhl.], F. Kotler [y dr.]. 2-e yzd., SPb., Vyliams, 1152 s.
13. Vyshcha osvita v Ukraini u 2017 rotsi. Statystychnyi zbirnyk. (2018). Kyiv, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 298 s.

II. MEDICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.1(39)2020.3

UDC: 616.5-002.6:616.591]-06-08

THE TREATMENT OF THE I-II STAGES PRESSURE ULCERS WITH MACERATION, LOCAL EXEMATISATION AND DESQUAMATION OF THE EPIDERMIS: SOME SPECIFICS OF MANUFACTURING AND USE, ANALYSIS OF CLINICAL CASES

A. R. Vergun, MD, PhD of Medical Sciences,

<http://orcid.org/0000-0002-7521-3241>

M. B. Kalytovska,

A. V. Yutanova,

V. V. Kulchytskyi*,

O. M. Vergun,

M. R. Krasnyi,

Z. M. Kit, PhD of Medical Sciences,

<http://orcid.org/0000-0001-6151-5583>

Ja. B. Chulovskyi*,

O. M. Moshchynska*,

O. H. Marko*

Danylo Halytskyi Lviv National Medical University,

*Municipal non-profit enterprise «4th City Clinical Hospital», Lviv, Ukraine

E-mail: plagiamail@meta.ua

It is known that the main causes of decubital ulcers (bedsores) are ischemia and neurotrophic soft tissue pathology caused by chronic local compression, nutritional disorders, urinary and fecal incontinence, metabolic disorders. Significant risk factors are the presence of diabetes mellitus, a condition after suffering a cerebral circulation disorder, and other neurological

pathology, in patients with insufficient or inadequate care. In addition to decompression of problem areas, periodic changes in the spatial position of the body in combination with antiseptic treatment in complex therapy should take into account the nutritional state, circulation, microcirculation and oxygenation in tissues, skin moisture (excessive humidity increases the risk), neurodegeneration, the stage of process, local diaper rash and maceration. The aim of the work. To optimize and improve the results of treatment of stage I-II bedsores with diaper rash, maceration, exematisation and epidermis desquamation by local therapy using clinoptilolite-based powders and to substantiate the prospects of using this method in clinical practice. The main study group over 3-year period consisted of the results of complex treatment of 28 patients, age 72-87 years: 17 women and 11 men with I-II stages of bedsores with diaper rash, maceration, local exematisation and desquamation of the epidermis and formation of superficial ulcer. The control sample consisted of the results of the treatment of 32 patients with decubital ulcers I and II stages, who were treated inpatient in the palliative care departament of the municipal non-profit enterprise "4th City Clinical Hospital" in Lviv with the use of antiseptic remediation, use of streptocid and metronidazole containing powder according to generally accepted recommendations, clinical strategies, and local protocols. Patients in the main group performed sequential repair of the wound surface with a 3% solution of hydrogen peroxide, 20% chlorhexidine bigluconate solution and sprinkling extratemporally prepared powder containing fucorcin (17 patients) or brilliant green (11 other observations). Patients in the control group were sequentially sanitized with a 3% solution of hydrogen peroxide, 1% polyvidone iodine solution, and an extratemporally prepared powder, which, in addition to the adsorbent, contained powdered white streptocide and powdery metronidasole. During daily dressings repeated repairs were carried out – washing with antiseptics of maceration sites, drying with sterile gauze wipes

and filling with powder. Patients with type II diabetes have insulin resistance and deviations from laboratory parameters. The criterion for the effectiveness of care and treatment was to reduce exudation with marginal epithelialization, and (or) crust formation. In the patients of the main group, the rate of healing of wounds and macerated areas was $4.8 \pm 0.12\%$, in the control group – $3.2 \pm 0.25\%$ ($\chi^2=28.62$, $p<0,01$). In patients of the main group with cytological examination on 3, 5 and 12 days after the initial debridement in the smears of maceration areas consistently decreased the leukocytes, appeared macrophages and fibroblasts. In the control group at 5 days after primary debridement, segmental leukocytes were prevailed, cytological signs of regeneration were less pronounced (degree of exposure, $\chi^2=31.12$, significance level, $p<0.01$). On day 15, we observed the correction of sites of bedsores I and II stages with maceration and local epidermis desquamation in all patients of the main group and 60.71% of the of the control group. It is stated that clinoptilolite actively adsorbs of the wound secretions and bacterial toxins from the maceration surface and superficial I and II stages decubital ulcers, releases into the wound pre-adsorbed antiseptics, which are part of the proposed powders and have a pronounced antibacterial development, when is optimal for reparative processes and the healing environment that promotes healing of the superficial pressure ulcers.

Key words: pressure ulcers, stage I-II bedsores, diaper rash with maceration sites, exematization and desquamation, clinoptilolite-containing powder, complex treatment

Вергун А. Р., Калитовская М. Б., Ютанова А. В., Кульчицкий В. В., Вергун О. М., Красный М. Р., Кум З. М., Чуловський* Я. Б., Мощинская* О. М., Марко* О. Г., Лечение пролежней i-ii стадий с мацерацией, локальной экзематизацией и десквамацией эпидермиса: особенности изготовления и использования клиноптилолитсодержащих присыпок, анализ клинических наблюдений / Львовский национальный*

медичинський університет імені Данила Галицького, *Коммунальное некомерческое предприятие «4-я городская больница», Львов, Украина

Известно, что основными причинами декубитальных язв (пролежней) являются ишемические и нейротрофические изменения тканей, обусловленные длительной компрессией, нутритивными нарушениями, недержанием мочи и кала, нарушением обмена веществ. Основные факторы риска детерминируются наличием сахарного диабета, перенесенным нарушением мозгового кровообращения, другой неврологической патологией, недостаточным и неправильным уходом. Кроме проведения декомпрессии проблемных участков, периодических изменений положения тела в сочетании с обработкой антисептиками участков постоянной компрессии, в комплексной терапии необходимо учитывать возраст, состояние микроциркуляции и оксигенации в тканях, влажность кожи, стадию изъязвления и мацерации. Цель работы: оптимизировать и улучшить результаты лечения пролежней I-II стадий с мацерацией, локальной экзематизацией и десквамацией эпидермиса применением присыпок с клиноптилолитом и обосновать перспективы использования данного метода в клинической практике. Основную группу исследуемых больных составляли 28 пациентов возрастом 72-87 лет: 17 женщин и 11 мужчин с пролежнями I-II стадии с опрелостью, мацерацией, локальной экзематизацией, десквамацией эпидермиса с формированием поверхностной язвы за 3-х летний период наблюдений. Контрольную группу составляли результаты лечения 32-х больных с декубитальными язвами I-II стадий, которые лечились стационарно в отделении палиативной помощи коммунального некомерческого предприятия «4-я городская больница» г. Львова с использованием санации антисептиками, стрептоцид и

метронидазолсодержащей присыпки; стандартной схемы лечения, соответственно общепринятым рекомендациям, локальным протоколам. Основной группе пациентов последовательно обрабатывали раневую поверхность 3% раствором перекиси водорода, 20% раствором хлоргексидина биглюконата и присыпали экстемпорально приготовленной присыпкой, содержащей фукорцин (17 больных) или бриллиантовый зеленый (11 пациентов) адсорбированный на каркасной структуре клиноптилолита. Больным контрольной группы проводили последовательную санацию раневой поверхности 3% перекисью водовода, 1% раствором поливидона йода и присыпали экстемпорально приготовленной присыпкой, содержащей белый стрептоцид и порошкообразный метронидазол. Ежедневно во время перевязок санировали участки мацерации и опрелости антисептиками, просушивали стерильными салфетками и обрабатывали присыпками. У больных с сахарным диабетом II типа критерием эффективности ухода и лечения являлись: уменьшение экссудации с краевой эпителизацией и (или) образование корочки. У пациентов основной группы скорость заживления, образования корочек на мацерированных участках составляла $4,8 \pm 0,12$ %, в группе контроля $3,2 \pm 0,25$ % (степень влияния $\chi^2=28,62$, уровень значимости $p<0,01$). У больных основной группы при цитологическом исследовании на 3, 5, и 12 дни после первичной санации в мазках последовательно снижались количество лейкоцитов, появлялись макрофаги и фибробласты. В то время как в контрольной группе на 5-й день после санации преобладали сегментоядерные лейкоциты, цитологические признаки регенерации были выражены в меньшей степени ($\chi^2=31,12$, уровень значимости, $p<0,01$). На 15 день наблюдалось образование корочки у пролежней I-II стадии с мацерацией и локальной десквамацией эпидермиса у всех больных основной и у 60,7% выборки

контрольной группы. Констатировано, что клиноптилолит активно адсорбирует раневые выделения и бактериальные токсины с поверхности мацерации и экзематизации декубитальных язв I-II стадии, выделяя в рану предварительно адсорбированные антисептики, которые входят в состав предложенных присыпок и имеют значительный антибактериальный эффект, способствуют подсушиванию мацерированной поверхности, репаративным процессам и заживлению ран.

Ключевые слова: декубитальные язвы, пролежни I-II стадии, участки опрелости с мацерацией, локальной экзематизацией и десквамацией эпидермиса, клиноптилолитсодержащие присыпки, комплексное лечение.

Постановка проблемы. Пролежень (Decubitus) – это повреждение кожи или тканей, которое возникает вследствие локального нарушения иннервации и снижения кровообращения, вызванного длительным давлением в определенных участках мягких тканей [1]. К группе риска возникновения пролежней относятся все люди с ограниченной подвижностью вследствие разных причин: заболеваний или травм спинного мозга, параличей, комы, онкологической патологии, деменции [1, 2]. Пролежни, декубитальные язвы (ДЯ) определяются как участки локального изъязвления, ишемии и некроза тканей вследствие нейротрофических нарушений. Этим объясняется отсутствие иннервации в зоне поражения, низкая резистентность тканей и их слабая репаративная способность. К числу факторов, повышающих риск возникновения пролежней, относятся: пожилой возраст, дефицит питания, мышечная атрофия, недержание мочи и кала, заболевания, сопровождающиеся нарушением микроциркуляции в тканях, такие как облитерирующий атеросклероз, сахарный диабет (СД) [3, 5].

Сложность патогенеза, морфогенеза пролежней, наличие локальных нарушений иннервации и микроциркуляции обуславливает актуальность поиска путей первичной профилактики, усовершенствования алгоритмов лечения и вторичной профилактики возникновения гнойных осложнений. С целью унификации научного подхода к профилактике и лечению, современную международную классификацию ДЯ было представлено в совместных постановлениях E&NPUAP в 2009 г. – Европейской экспертной комиссии по пролежням и Национальной экспертной комиссии по пролежням. В результате был достигнут консенсус по выделению четырех стадий повреждения тканей, которые определяют степень поражения (I, II, III или IV), формирования ДЯ, исходя из представления, что прогрессирование некротического процесса происходит в зависимости от стадии I (рис.1) до стадии III или IV [6], что не всегда наблюдается на практике [1, 6-12]. При первой стадии целостность кожных покровов не повреждена, визуализируются локальные очаги покраснения (эритемы), появление локальной инфильтрации, указывающей на высокий риск прогрессирования процесса. Признаками второй стадии являются образование пузырей на месте давления, шелушения, очага воспаления в виде возвышения с углублением в центре (начало формирования язвы (рис. 2) с влажным или сухим дном, без признаков поражения, ниже лежащих тканей. Для третьей стадии ДЯ характерно полное поражение всей толщины кожи т.е. – дермы и подкожножировой клетчатки. Для четвертой стадии характерны некрозы и абсцессы; возможно возникновение гнойных затеков и / или конгломератов некротических масс, которые нередко не дают возможности оценить истинную глубину поражения. Процесс может распространяться на прилегающие соединительнотканевые структуры, в таких случаях нередко возникают: контактный перихондрит и хондрит или периостит и остеомиелит [8-10]. В 2017 году нами была

предложена клиническая классификация пролежней и сформулированы предикторы риска возникновения осложнений, которые требуют дальнейших некр- и секвестрнекротомий, Патент Украины на полезную модель.114267U, МПК.А61В17/00, опубл. 10.03.2017 г, Бюл. № 5.

Рисунок 1. Обширные пролежни I стадии обеих ягодиц и поясничной области с мацерацией эпидермиса и локальными гемorragиями у больной К., 78 лет.

Рисунок 2. Пролежни II стадии поясничного отдела с локальной десквамацией эпидермиса у больной М., 85 лет.

Согласно нашей авторской, морфологически обоснованной, запатентованной модификации, ДЯ классифицируют на 4 стадии с

дифференциацией «а» и «b» субстадий: I стадия – поверхностное (эпидермальное) повреждение (Ia – поверхностная опрелость и стойкая гиперемия ограниченного участка кожи (эритема), которая чаще всего находится над выступающей частью кости и Ib – поверхностная десквамация эпидермиса с образованием пузырей, наполненных серозно-геморрагическим содержимым, мацерацией, локальной экзематизацией, отдельными очагами десквамации эпидермиса), II стадия – локальное поражение всей толщины кожи с формированием пролежневой язвы (IIa – дно язвы с признаками грануляций и (или) образованием корочки и IIb – дно язвы с выраженными фибринозными наложениями), III стадия – полная потеря толщины кожи с формированием некрозов мягких тканей; в ране наблюдается некротизированная подкожножировая клетчатка, некротический детрит, но не визуализируются и при прикосновении (при зондировании или ревизии) не определяются поражения кости, сухожилий или мышц (IIIa – формирование ограниченного коагуляционного (сухого) некроза и IIIb – формирование ограниченного влажного некроза без абсцедирования), IV стадия – глубокое поражение тканей (визуально дифференцируются фрагменты некротизированной клетчатки (или) мышц и (или) соединительнотканых структур) с нагноением, абсцедированием; часто бывают «затеки», «карманы», и «туннели», которые заполнены гноем, некрозами, некротическим детритом; поражение тканей глубокое и при ревизии можно увидеть мышцы, сухожилия и кости. Характерно наличие локальных некрозов, из-под которых выделяется гной (IVa – формирование абсцесса (флегмоны) дна или стенок пролежня без гнойных затеков и IVb – распространение процесса на прилегающие структуры с формированием узур, перихондрита, периостита, остеомиелита и др).

Местная терапия способствует образованию в ране оптимального для репаративных процессов и заживления условий [7, 10]. Схемы ухода и комплексной терапии ДЯ базируются на клинических стратегиях TIME, DOMINATE и NODITE, включающих адекватное нутритивное обеспечение, декомпрессию участка пролежня, санирование пролежневой язвы антисептиками (при необходимости хирургическое вмешательство), адекватную местную и системную борьбу с инфекцией, коррекцию сопутствующей коморбидной патологии [4, 5, 12-19]. Стратегия профилактики, ухода и лечения ДЯ включает *N (Nutrition)*, – питательное (нутритивное) обеспечение; *O (Offloading)*, – «разгрузку», декомпрессию – снижение внешнего давления на пролежень с применением специальных ортопедических устройств для ухода, что способствует фазе пролиферации раневого процесса; *D (Debridement)*, – удаление нежизнеспособных тканей из раны; *I (Infection)*, – целесообразная комбинация общей антибиотикотерапии и местного применения антисептиков и антибиотиков; *T (Tissue management)*, – создание в ране соответственных условий для стимуляции регенерации и краевой эпителизации; *E (Educations)*, - предусматривает соответствующее наблюдение за динамикой раневого процесса в ДЯ и коррекцию местного венозного и лимфатического застоя [8, 9]. При поверхностных пролежнях I и II стадии, с опрелостью, мацерацией, десквамацией поверхностных слоев эпидермиса стандартно применяют подсушивающую терапию, обработку участка раствором фукорцина, другими антисептиками, различными присыпками [7, 20-22].

Необходимо учитывать факторы, влияющие на риск возникновения и прогресирование ДЯ. При старении местное кровоснабжение кожи уменьшается, эпителиальный эпидермальный слой утончается, уменьшается количество подкожного жира, а коллагеновые волокна теряют эластичность. Изменения в коже коррелируют с снижением

толерантности к кожной гипоксии [6, 14-17, 19, 23-26]. Риск возникновения ДЯ повышается у пожилых людей. Локальное длительное сдавливание – это главный физиологический фактор, который приводит к разрушению тканей [1, 2, 8]. Частота возникновения колликовационных некрозов, гнойных осложнений остается высокой, несмотря на проведение профилактических мероприятий, декомпрессии проблемных участков [6, 25, 26]. Пролежни способствуют развитию гнойно-воспалительных осложнений, какие трудно поддаются комплексному хирургическому лечению [7, 13, 23, 24].

Цель работы. Оптимизировать и улучшить результаты лечения пролежней I-II стадий с мацерацией, локальной экзематизацией и десквамацией эпидермиса применением присыпок с клиноптилолитом и обосновать перспективы использования данного метода в клинической практике.

Материалы и методы исследования. В отделении палиативной помощи коммунального некоммерческого предприятия «4-я городская клиническая больница» г. Львова, за 3-летний период (2016-2018) проведено обследование и комплексное лечение 60 пациентов, возрастом 70-92 лет, с поверхностными ДЯ с опрелостью и мацерацией, локальной десквамацией эпидермиса. Преобладающие фоновые и коморбидные процессы: неврологическая патология (состояние после нарушения мозгового кровообращения, болезнь Паркинсона, нейротравмы) и сердечно-сосудистая патология (ишемическая болезнь сердца, атеросклероз, нарушение сердечного ритма, гипертоническая болезнь).

Основную группу составляли результаты комплексного лечения 28 пациентов (46,7% выборки), возрастом 72-87 лет: 17 женщин, 11 мужчин с пролежнями I и II стадии с формированием поверхностных язв, лечившихся стационарно. Контрольную выборку ретро- и

перспективного анализа составляли результаты лечения 32 больных (53,3% выборки) с ДЯ I и II стадии, с опрелостью, мацерацией, лечившиеся стационарно с применением санации антисептиками, присыпки, содержащей стрептоцид и метронидазол, – т.е. стандартной схемы лечения, согласно общепринятым рекомендациям и локальным протоколам. У 13 человек (21,7% выборки): 8 пациентов основной и у 5 больных контрольной группы, диагностировано СД 2-го типа. Обязательными компонентами лечения являлись: режим, диета, ежедневная гигиеническая обработка, ЛФК и лечебная гимнастика [5, 6, 19, 25, 26], массажи и физиотерапевтические процедуры. Лечение больных проводилось согласно локальному протоколу по комплексному подходу по уходу и местной санации ДЯ [1, 2]. Применение локальной терапии, антисептиков осуществлялось у всех больных на фоне декомпрессии пораженных участков с использованием противопролежневых ортопедических матрасов, кругов, адекватного питания, содержащего достаточное количество аминокислот, углеводов, жиров, витаминотерапии. Коррекцию нарушений водно-электролитного баланса проводили парентеральным введением аминала, анаболических стероидов, [3-6, 10-12, 17, 18, 25]. Качественный и количественный состав присыпок, содержащих клиноптилолит в комплексе с антибактериальными препаратами определяли эмпирическим и экспериментальным путем на основании физико-химических [22, 27-29], технологических, микробиологических и клинических исследований. Препараты проверены на микробиологическую и радиационную безопасность.

Полученные результаты были обработаны методом описательной и вариационной статистики с определением степени влияния исследуемых средств на скорость образования корочки и заживления ДЯ, мацераций и десквамаций; использованием математического

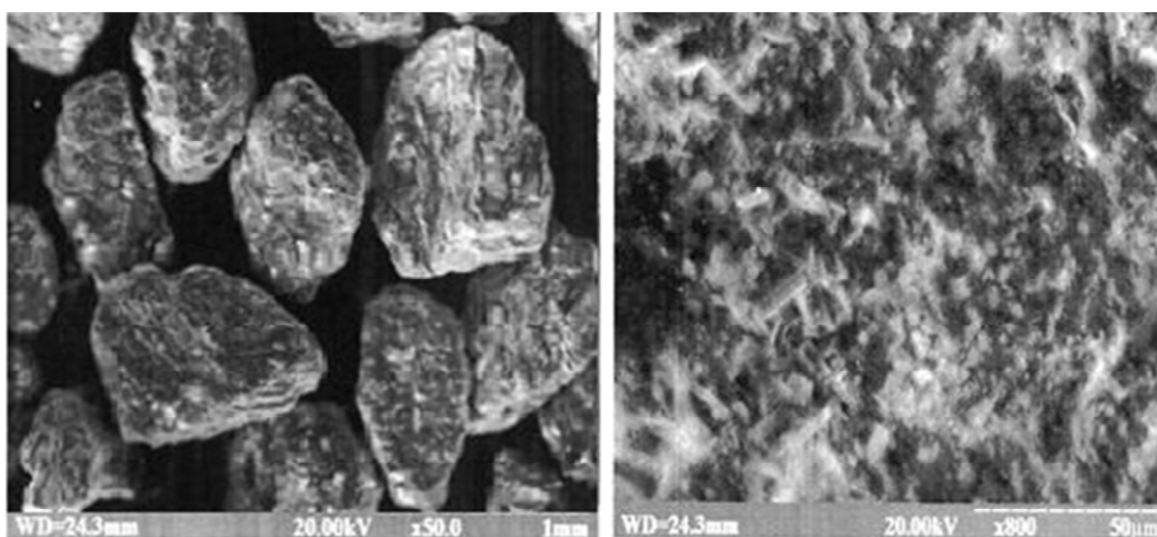
прогнозирования с помощью стандартного пакета программного обеспечения Libre Office 5.3.0 pro Windows. В статистических совокупностях определяли прогнозируемую частоту появления ослобнений и рецидивов в похжих выборках (доверительный интервал 95%) по методу интерполяции с целью изучения эффективности тактики и прогнозирования качества жизни. При сравнении групп между собой использовали критерии Спирмена, Йетса и тест ANOVA. Для изучения эффективности каждой методики комплексного лечения использовали лицензионное обеспечение, применяли программу «Libre Office Calc» и пакеты математической обработки «Derive» и «StatSoftStatistica 10» для Windows. Комиссией по вопросам биоэтики ЛНМУ имени Д.Галицкого не было констатирувано нарушений морально-этических норм. Обследование и лечение пациентов проводилось с учетом их согласия, соответственно положению Хельсинской Декларации 1975 года, пересмотренной и дополненной в 2002 году, директивы Национального комитета по этике научных исследований. Авторы выносят благодарность сотрудникам кафедры семейной медицины ЛНМУ и ординаторам отделений 4-й и 3-й коммунальных больниц г. Львова за содействие и помощь в проведении исследований. Вергун А.Р., Калитовская М.Б. и Кульчицкий В.В. предложили состав и исследовали особенности изготовления присыпок, сформулировали показания и особенности их применения; Ютанова А.В., Кит З.М. и Калитовская М.Б. провели изучение абсорбирующего действия клиноптилолита; Ютанова А.В., Чуловский Я.Б., Вергун О.М. и Красный М.Р. изучали влияние коморбидной патологии на течение локальных повреждений кожи и динамику локальных изменений в пораженных участках; Вергун А.Р. и Кульчицкий В.В. осуществляли санацию пролежней; Кит З.М., Мощинская О.Н., Чуловский Я.Б. и Красный М.Р. изучали девиации лабораторных показателей; Вергун А.Р., Ютанова

А.В. и Вергун О.М. осуществили написание, редактирование и подготовку статьи к публикации. Авторы заявляют про отсутствие конфликта интересов.

Результаты исследований и их обсуждение. Адекватный уход и лечение возможны только при использовании комплексных стратегий [1, 2, 14]. Активно применяется стратегия TIME (Tissue management) – некротомия, некрэктомия, борьба с инфекцией, стимуляция краевой эпителизации. Новым шагом в лечении хронических гнойных ран являются стратегии DOMINATE, NODITE, NERDS и STONES, которые можно считать клиническими протоколами [11, 19, 25, 26]. Эти стратегии предусматривают удаление нежизнеспособных тканей и десквамаций. Также удаляются клетки в состоянии некро- и парабиоза, вследствие чего уменьшается их бактериальное обсеменение [4, 5, 9-12, 18, 19, 25]. Использование ортопедических устройств уменьшает вероятность прогрессирования некробиоза по сравнению с пациентами, которым не используют средства локальной декомпрессии [14-17, 23, 24]. Правильный выбор адсорбирующих повязок позволяет предупредить прогрессирование распада колагеновых структур и положительно влияет на неоваскуляризацию в пролиферативной фазе – эта категория больных хорошо поддается антибиотикотерапии, местному лечению с применением антисептиков и антибиотиков [4, 9-16, 19, 23]. Для адсорбции токсинов при лечении пролежней I и II стадий с опрелостью, мацерацией, экзематизацией и десквамацией можно использовать клиноптилолит – высококремнезирванный цеолит, гейландит с соотношением SiO_2 та Al_2O_3 в пределах 8,6-10,1. Месторождения этого природного сорбента находится в горных районах Закарпатской области в т.ч. в деревни Сокрыныця Хустского р-на [22, 27, 29]. Феномен адсорбирующего действия объясняется особенностями каркастной структуры. Состав клиноптилолита можно представить в виде формулы:

$(\text{Na}, \text{K})_4\text{CaAl}_6\text{Si}_{30}\text{O}_{72} \cdot 24\text{H}_2\text{O}$. Кремний-алюминевые тетраэдры в строении каркаса цеолита связаны атомами кислорода, образуют так называемые входные «окна» и «каналы» [22, 27-29]. Цеолит характеризуется природной пористостью, чем обусловлено кристаллическое строение [22] частиц сорбента (рис.3), которое зависит от его природного происхождения [27, 29].

В комплексном лечении ДЯ I-II стадии с применением присыпок на основании клиноптилолита больным основной группы (28 случаев, 46,7% общей выборки) применяли местную антибактериальную терапию препаратами в форме антисептикосодержащей подсушивающей присыпки.

**Рис. 3. Ультраструктура гейландита (клиноптилолита):
первично-пористая каркастная структура, зерна цеолита,
размером 0, 2 мм**

На фоне полноценного сбалансированного питания, антибиотикотерапии, коррекции коморбидной патологии и декомпрессии участка пролежня с использованием противопролежневых средств, больных ежедневно перевязывали, осуществляли санацию пролежней с опрелостью, мацерацией, экзематизацией и локальной десквамацией эпидермиса 3% раствором перекиси водорода с дальнейшей обработкой

и трехкратной санацией 20% раствором хлоргексидина биглюконата и подсушиванием стерильными салфетками. Пораженные участки присыпали присыпкой с клиноптилолитом в соотношении SiO_2 та Al_2O_3 [22, 27-29] в эквиваленте 90% сухого вещества с добавкой фукорцина или бриллиантового зеленого в эквиваленте 10% сухого вещества. Фукорцин – антисептическое и дезинфицирующее средство, код АТС D08AX10 [21]. Активно действующие вещества, входящие в состав препарата, обеспечивают широкий спектр противомикробных эффектов при поражении кожи. Данный препарат применяли у 17 больных основной группы (28,3% общей выборки). После удаления отслоившихся тканей с очагов десквамации применяли последовательную санацию 3% раствором перекиси водорода, антисептиком и подсушивали стерильными салфетками, потом присыпали экстемпорально приготовленным, адсорбирующим и антибактериальным средством в форме присыпки, содержащей клиноптилолит и дегитратированный фукорцин [21, 28], делали перевязку. На способ лечения имеется Патент Украины на полезную модель № 125974U, МПК А61К 31/00, опубл. 25.05.2018 г, Бюл. №10. Эффективность объясняется наличием в составе антибактериальной присыпки сухого остатка дегидратированного и деэтанализированного антисептика [21], адсорбированного на цеолите, который ускоряет эффект подсушивания поверхностных дефектов эпидермиса [1, 2, 21, 22, 29]. Таким образом, подсушивание ДЯ с опрелостью, мацерацией, экзематизацией и десквамацией в первую очередь детерминируется особенностью состава лекарственного средства, на который нами получен другой патент Украины на полезную модель № 125979U, МПК А61К 9/14, опубл. 25.05.2018 г, Бюл. № 10. Препарат является многокомпонентным, поскольку фукорцин содержит фуксин и резорцин; несмотря на хороший подсушивающий эффект препарат может детерминировать

возникновение аллергических реакций [21]. Отсутствие должной активации клиноптилолита при изготовлении данного средства определяет снижение адсорбирующих свойств в пользу присыпок с монокомпонентной основой действующего вещества, чтобы избежать негативного влияния на поверхность раны [3, 6, 8, 14, 15, 19, 25, 26] в сочетании с выраженным адсорбирующим действием [1, 22, 27-29]. Нами было предложено другое средство в виде присыпки на основании клиноптилолита для местного лечения пролежней I и II стадии, получено свидетельство на рационализаторское предложение № 1925, выданное ЛНМУ шимени Д.Галицкого 19.07.2019 г. Это экстемпорально приготовленная присыпка, содержащая порошкообразный клиноптилолит в эквиваленте 90% сухого вещества в сочетании с бриллиантовым зеленым в эквиваленте 10% сухого вещества. Синтетический анилиновый краситель трифенилметанового ряда: 100мл раствора содержат 1г бриллиантового зеленого [20]. Средство для местного применения не раздражает кожные покровы. Препарат активен по отношению к грамположительным бактериям. Для получения 100 г присыпки отмеряли нужное количество сухого активированного клиноптилолита (90 г), который дополнительно сушили в течении 30 минут при температуре 40°C–45°C. Полученный порошок смешивали с спиртовым раствором бриллиантового зеленого до однородной, гомогенной эмульсии зеленой окраски. Полученную эмульсию деэтанализировали выпариванием и высушиванием при температуре 50°C до получения готовой сухой присыпки в количестве 100г. [22, 27-29]. У 11 пациентов основной группы (18,3% общей выборки) применяли последовательную санацию ДЯ 3% раствором перекиси водорода, 20% раствором хлоргексидина биглюконата и присыпали присыпкой с бриллиантовым зеленым. Ежедневно проводились перевязки с

присыпанием присыпкой на основании клиноптилолита и бриллиантового зеленого до полного образования корочки.

Средство, содержащее стрептоцид и метронидазол для местного применения, применяли у 32 больных контрольной группы с ДЯ I и II стадии (группа контроля, 53% общей выборки) и готовили следующим образом: для получения 100г присыпки отмеряли (25,0) сухого стрептоцида и (25,0) метронидазола, смешивали и сушили в течении 30 минут при температуре 40-45°C. Отмеряли (50,0) сухого клиноптилолита, растирали и сушили 30 минут при температуре 40-45 °C. Обе сухие смеси смешивали до однородности и образования готовой присыпки, которую впоследствии досушивали еще 30 минут при температуре 40-45°C, Патент Украины на полезную модель № 115642U, МПК А61К 31/00, опубл. 25.04.2017, Бюл. № 8. Качественный и количественный состав присыпки определяли эмпирически и экспериментально путем физико-химических и технологических исследований.

У больных с СД 2-го типа, (21,7 % общей выборки), наблюдали достоверно значимое уменьшение показателей НОМА-индекса функции β -клеток и увеличение параметров НОМА-индекса инсулинорезистентности ($9,81 \pm 1,83$ в субвыборке больных СД; $4,16 \pm 1,13$ у других пациентов, $p < 0,01$). В группе больных СД 2-го типа – высокие показатели инсулинорезистентности, НОМА-индекса инсулинорезистентности ($8,11 \pm 1,1$, $p < 0,01$), гликированного гемоглобина ($11,1\% \pm 1,5\%$, $p < 0,05$) и низкие показатели НОМА-индекса функции β -клеток поджелудочной железы ($36,4\% \pm 1,5\%$, $p < 0,01$), констатировано достоверно сильные корреляционные связи между показателями углеводного обмена: глюкозы с инсулином ($r = 0,53$; $p < 0,01$), с индексом НОМА ($r = 0,71$; $p < 0,01$), с гликированным гемоглобином ($r = 0,74$; $p < 0,01$); инсулина с индексом НОМА ($r = 0,76$; $p < 0,01$) и гликированным

гемоглобином ($r=0,62$; $p<0,01$); индекса НОМА с гликированным гемоглобином ($r=0,68$; $p<0,01$). В группе пациентов без СД показатели были в пределах нормы (НОМА-IP – $2,23\pm 1,18$; HbA1c – $5,5\%\pm 1,3$). Повышенный уровень общего холестерина выше $5,18$ ммоль/л наблюдался у всех больных СД – $8,22\pm 0,03$ ммоль/л и у более 70% пациентов с коморбидной патологией – $5,48\pm 0,11$ ммоль/л. Подтверждены и другие изменения лабораторных показателей: уровень холестерина липопротеинов низкой плотности составил более $3,0$ ммоль/л у больных СД – $4,21\pm 0,21$ ммоль/л, у других обследуемых пациентов $2,83\pm 0,14$ ммоль/л. Концентрация холестерина липопротеинов высокой плотности у больных СД составляла $1,64\pm 0,08$ ммоль/л, в других субвыборках – $1,03\pm 0,04$ ммоль/л.

Таким образом, 28 пациентам основной группы (46,7%), 8 из них с СД 2-го типа, возрастом 72-87 лет: 17 (23,3%) женщинам и 11 (18,3%) мужчинам, проводили последовательную санацию раневой поверхности раствором перекиси водорода, хлоргексидина биглюконата и присыпали присыпкой клиноптилолита с фукорцином [21] (17 больных – 23,3%) или бриллиантового зеленого [20] (других 11 – 18,3% наблюдений). Пациентам контрольной группы – 32 больных (53,3%), 5 из них с СД 2-го типа, проводили санацию раневой поверхности раствором перекиси водорода, 1% раствором поливидона йода и присыпали присыпкой, содержащей белый стрептоцид и метронидазол в соотношении 2:1:1, на метод лечения получен Патент Украины на полезную модель № 115233U, МПК А61К 31/00, опубл. 10.04.2017 г., Бюл. № 7. Проводили ежедневные перевязки пролежней с опрелостью, локальной экзематизацией и участками десквамации, санацию – промывание участков мацерации антисептиками, просушивание стерильными салфетками, мацерированную поверхность ДЯ присыпали присыпкой. Критерием эффективности ухода и лечения было уменьшение

экссудации с появлением краевой эпителизации, образование корочки. Местная терапия с применением предложенных средств детерминировала образование в ране соответственного состояния, способствующего репаративным процессам и заживлению с учетом клинических алгоритмов и стратегий лечения ДЯ, хронических нагноений TIME и DOMINATE, стратегий NODITE, NERDS и STONES [7, 16, 25, 26]. Последовательность отвечает общепринятой тактике при I и II стадиях ДЯ [19, 24]. У больных основной группы скорость заживления и образование корочки составляла $4,8 \pm 0,12$ %, в группе контроля $3,2 \pm 0,25$ % (степень влияния, $\chi^2=28,62$, уровень значимости, $p<0,01$). У пациентов основной группы при цитологическом исследовании на 3, 5 и 12 день после первичной санации в мазках-отпечатках уменьшалось количество лейкоцитов и появлялись макрофаги с фибробластами. В контрольной группе при цитологическом исследовании подтверждали наличие сегментоядерных лейкоцитов, а макрофаги и другие цитологические признаки регенерации были выражены в меньшей степени ($\chi^2=31,12$, $p<0,01$).

Выводы. Клиноптилолит активно адсорбирует патологические выделения декубитальных язв I и II стадии с опрелостью, локальной мацерацией, экзематизацией и десквамацией, способствует их подсушиванию и коркообразованию. Также выделяет в рану ранее адсорбированный фуксин основной, борную кислоту и фенол, входящие в состав фукорцина или бриллиантовый зеленый в предложенных присыпках, имеющих выраженное антибактериальное действие. Сочетание клиноптилолита и спиртового раствора бриллиантового зеленого (1:1) имеет ряд преимуществ перед фукорцин- и стрептоцид-, метранидазолсодержащими средствами. Присыпки на основании клиноптилолита имеют хороший подсушивающий эффект, сочетают выраженный адсорбирующий и антибактериальный эффекты, о чем

свидетельствуют результаты исследований. У пациентов основной группы скорость заживления и коркообразования мацерированных участков составляла $4,8 \pm 0,12$ %, в группе контроля $3,2 \pm 0,25$ % ($\chi^2=28,62$, $p<0,01$). Местная терапия с применением предложенных средств детерминирует образование в ране соответствующей среды, оптимальной для регенеративных процессов и заживления, соответствует алгоритмам и стратегиям лечения хронических гнойных ран и пролежней. Данные средства ускоряют эпителизацию поверхностных декубитальных язв, отвечают общепринятым протоколам. Новизна работы заключается в экстемпоральном изготовлении и применении присыпок на основании клиноптилолита для лечения пролежней I-II стадии с опрелостью, мацерацией, экзематизацией и десквамацией, что гармонично сочетают физико-химический состав, технологические возможности и фармакологическое действие, изготавливаются из отечественного сырья на стандартном оборудовании для получения порошков (присыпок) для наружного применения; имеют антибактериальное действие, способствуют быстрому заживлению ран, предотвращают развитие гнойно-воспалительных процессов и могут быть внедрены в практику амбулаторий и стационаров. Перспективой дальнейших исследований является изучение морфологии декубитальных язв, оптимизация комплексного лечения, вторичной профилактики осложнений.

Литература:

1. Басков, А.В. (2001). *Хирургия пролежней*. Москва, ГЭОТАР-Медиа, 208.
2. Кругляков, С.В. (2011). *Пролежни: профилактика и основы помощи*. Retrieved from URL. <https://docplayer.ru/35945780-Prolezhni-profilaktika-i-osnovy-pomoshchi.html>.

3. Wilczweski, P., Grimm, D., Gianakis, A. (2012). Prospective, multicenter study of spinal cord stimulation for relief of risk factors associated with pressure ulcer development in critically ill traumatic spinal cord injury patients. *J. Trauma. Nurs*, 19(1), 5–10.
4. DeJong, G., Hsieh, C.H., Brown, P. (2014). Factors associated with pressure ulcer risk in spinal cord injury rehabilitation. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 93(11), 971–986.
5. Scheel-Sailer, A., Wyss, A., Boldt, C. (2013). Prevalence, location, grade of pressure ulcers and association with specific patient characteristics in adult spinal cord injury patients during the hospital stay: a prospective cohort study. *Spinal Cord*, 51(11), 828–833.
6. Wang, H., Niewczyk, P., Divita, M. (2014). Impact of pressure ulcers on outcomes in inpatient rehabilitation facilities. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 93(3), 207-216.
7. Макагонов, І.О., Вергун, А.Р., Ометюх, І.В. (2016). Особливості хірургічного лікування ускладнених пролежнів у відділенні паліативної допомоги. *Здоров'я людини у сучасному світі: питання медичної науки та практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса. 20-21 травня 2016 року). Одеса, ГО «Південна фундація медицини», 38-41.*
8. Alderden, J., Whitney, J.D., Taylor, S.M. (2011). Risk profile characteristics associated with outcomes of hospital-acquired pressure ulcers: a retrospective review. *Critical Care Nurse*, 31 (4), 30–43.
9. Angel, D.E., Lloyd, P., Carville, K., Santamaria, N. (2011). The clinical efficacy of two semi – quantitative wound–swabbing techniques in identifying the causative organism (s) in infected cutaneous wounds. *Int Wound J*, 8 (2), 176–185.

10. Biglari, B., Büchler, A., Reitzel, T. (2014). A retrospective study on flap complications after pressure ulcer surgery in spinal cord-injured patients. *Spinal Cord*, 52 (1), 80–83.
11. Cowan, L.J., Stechmiller, J. (2009). Prevalence of wet-to-dry dressings in woundcare. *Adv Skin Wound Care*, 22 (12), 567–573.
12. Cullen Gill, E., Moore, Z. (2013). An exploration of fourth – year undergraduate nurses knowledge of and attitude towards pressure ulcer prevention. *J Wound Care*, 22 (11), 618–619.
13. Dowd, S.E., Delton Hanson, J., Rees, E. (2011). Survey of fungi and yeast in polymicrobial infections in chronic wounds. *J Wound Care*, 20 (1), 40–47.
14. Eslami, V., Saadat, S., Habibi, R. (2012). Factors associated with the development of pressure ulcers after spinal cord injury. *Spinal Cord*, 50 (12), 899–903.
15. Fife, C.E., Carter, M.J., Walker, D., Thomson, B. (2012). Wound care outcomes and associated cost among patients treated in US outpatient wound centers: data from the US Wound Registry. *WOUNDS*, 24 (1), 10–17.
16. Moore, Z.E., Webster, J. (2013). Dressings and topical agents for preventing pressure ulcers. *Cochrane Database Syst Rev*, 8, CD009362.
17. Saladin, L.K., Krause, J.S. (2009). Pressure ulcer prevalence and barriers to treatment after spinalcord injury: comparisons of four groups based on race-ethnicity. *Neuro Rehabilitation*, 24 (1), 57–66.
18. Saunders, L.L., Krause, J.S., Acuna, J. (2012). Association of race, socioeconomic status, and health care access with pressure ulcers after spinal cord injury. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 93 (6), 972–977.

19. Schoonhoven, L., Defloor, T., Grypdonck, M.H. (2002). Incidence of pressure ulcers due to surgery. *J. Clin Nurs*, 11 (4), 479–487.
20. Брильянтовий зелений, інструкція і ціна в аптеках. (2016). Retrieved from URL. <https://compendium.com.ua/dec/273989/>.
21. Інструкція для медичного застосування препарату Фукорцин (Fucorcin). (2016). Retrieved from URL. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=2103>.
22. Мороз, Н.К, Сереткин, Ю.В., Афанасьев, И.С. (2002). Стрoение и диффузная подвижность внекаркасной подсистемы в гидратированных аммонийных формах цеолитов клиноптилолита и шабазита. *Журнал структурной химии*, 43 (4), 642–648.
23. Fowler, E., Papen, J.C. (1991). Evaluation of an alginate dressing for pressure ulcers. *Decubitus*, 4 (3), 47–53.
24. Goodman, B.L., Schindler, A., Washington, M. (2014). Factors in rehospitalisation for severe pressure ulcer care in spinal cord injury / disorders et al. *Journal of Wound Care*, 23 (4), 165–172.
25. Sibbald, R.G., Woo, K., Ayello, E.A. (2006). Increased bacterial burden and infection: the story of NERDS and STONES. *Adv Skin Wound Care*, 9(8), 447–463.
26. Treadwell, T., Keast, D.H. (2010). Site assessments: early steps on the journey toward outcomes. *WOUNDS*. 22. 71–77.
27. Василечко, В.О., Грищук, Г.В., Кузьма, Ю.Б. (2003). Адсорбційні особливості кислотномодифікованого закарпатського клиноптилоліту. *Збірник праць 3-го Західноукраїнського симпозиуму з адсорбції та хроматографії*. Львів, СПОЛОМ, 62–67.
28. Гафанова, Л.И., Сараев, Д.В., Гусев, Ю.А. (2003). Диэлектрическая дисперсия воды в ион-замещенном клиноптилолите. *Структура и динамика молекулярных систем*, 10 (1), 354–357.

29. Ягольник, С.Я., Кочубей, В.В., Троцький, В.І. (2007). Дереватографічне та ІЧ-спектроскопічне дослідження термічно-активованих зразків Закарпатського клиноптилоліту. *Журнал агробіології та екології*, 3 (1-2), 111–117.

References:

1. Baskov, A.B. (2001). *Chirurhija prolezhnei*. [Bedsore surgery]. Moskva, HEOTAR-Media. 208. [in Russian].
2. Kruhliakov, S.V. (2011). *Prolezhni: profilaktyka i osnovy pomoshchi*. [Pressure ulcers: prevention and basics of care]. Retrieved from URL. <https://docplayer.ru/35945780-Prolezhni-profilaktika-i-osnovy-pomoshchi.html> [in Russian].
3. Wilczweski, P., Grimm, D., Gianakis, A. (2012). Prospective, multicenter study of spinal cord stimulation for relief of risk factors associated with pressure ulcer development in critically ill traumatic spinal cord injury patients. *J. Trauma. Nurs*, 19(1), 5–10.
4. DeJong, G., Hsieh, C.H., Brown, P. (2014). Factors associated with pressure ulcer risk in spinal cord injury rehabilitation. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 93(11), 971–986.
5. Scheel-Sailer, A., Wyss, A., Boldt, C. (2013). Prevalence, location, grade of pressure ulcers and association with specific patient characteristics in adult spinal cord injury patients during the hospital stay: a prospective cohort study. *Spinal Cord*, 51(11), 828–833.
6. Wang, H., Niewczyk, P., Divita, M. (2014). Impact of pressure ulcers on outcomes in inpatient rehabilitation facilities. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 93(3), 207-216.
7. Makahonov, I.O., Verhun, A.R., Ometjukh, I.V. (2016). Osoblyvosti chirurgichnoho likuvannja uskladnenych prolezhniv u viddilenni paliativnoji dopomohy. [Features of surgical treatment of complicated bedsores in paliative care depertament]. *Zdorovja ljudy ny u*

- suczasnemu sviti: pytannja medychnoji nauky ta praktyky: materialy mizhnarodnoji naukovo-praktycznoji konferentsiji. Odesa. 20-21 travnjia 2016 roku.* [Human Health in the Modern World: Issues in Medical Science and Practice: Materials of International Scientific and Practical Conference. Odessa. May 20-21, 2016]. Odesa, HO «Pivdenna fundacijia medycyny», 38-41 [in Ukrainian].
8. Alderden, J., Whitney, J.D., Taylor, S.M. (2011). Risk profile characteristics associated with outcomes of hospital-acquired pressure ulcers: a retrospective review. *Critical Care Nurse*, 31 (4), 30–43.
 9. Angel, D.E., Lloyd, P., Carville, K., Santamaria, N. (2011). The clinical efficacy of two semi – quantitative wound–swabbing techniques in identifying the causative organism (s) in infected cutaneous wounds. *Int Wound J*, 8 (2), 176–185.
 10. Biglari, B., Büchler, A., Reitzel, T. (2014). A retrospective study on flap complications after pressure ulcer surgery in spinal cord-injured patients. *Spinal Cord*, 52 (1), 80–83.
 11. Cowan, L.J., Stechmiller, J. (2009). Prevalence of wet-to-dry dressings in woundcare. *Adv Skin Wound Care*, 22 (12), 567–573.
 12. Cullen Gill, E., Moore, Z. (2013). An exploration of fourth – year undergraduate nurses knowledge of and attitude towards pressure ulcer prevention. *J Wound Care*, 22 (11), 618–619.
 13. Dowd, S.E., Delton Hanson, J., Rees, E. (2011). Survey of fungi and yeast in polymicrobial infections in chronic wounds. *J Wound Care*, 20 (1), 40–47.
 14. Eslami, V., Saadat, S., Habibi, R. (2012). Factors associated with the development of pressure ulcers after spinal cord injury. *Spinal Cord*, 50 (12), 899–903.
 15. Fife, C.E., Carter, M.J., Walker, D., Thomson, B. (2012). Wound care outcomes and associated cost among patients treated in US

- outpatient wound centers: data from the US Wound Registry. *WOUNDS*, 24 (1), 10–17.
16. Moore, Z.E., Webster, J. (2013). Dressings and topical agents for preventing pressure ulcers. *Cochrane Database Syst Rev*, 8, CD009362.
 17. Saladin, L.K., Krause, J.S. (2009). Pressure ulcer prevalence and barriers to treatment after spinal cord injury: comparisons of four groups based on race-ethnicity. *Neuro Rehabilitation*, 24 (1), 57–66.
 18. Saunders, L.L., Krause, J.S., Acuna, J. (2012). Association of race, socioeconomic status, and health care access with pressure ulcers after spinal cord injury. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 93 (6), 972–977.
 19. Schoonhoven, L., Defloor, T., Grypdonck, M.H. (2002). Incidence of pressure ulcers due to surgery. *J. Clin Nurs*, 11 (4), 479–487.
 20. Bryliantovyj zelenyj, instruktsija i tsina v aptekach. [Diamond greens, instruction and prices in pharmacies]. (2016). Retrieved from URL. <https://compendium.com.ua/dec/273989/>. [in Ukrainian].
 21. Instruktsija dlja medychnoho zastosuvannja preparatu Fukorcyn (Fucorcin). [Instructions for the medical treatment of the Fucorcin]. (2016). Retrieved from URL. <http://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=2103>. [in Ukrainian].
 22. Moroz, N.K., Seretkyn, Yu.V., Afanasev, Y.S. (2002). Stroenije i dyffuznaja podvizhnostj vnekarkasnoji podsistemy v hidratirovannyh ammonijnyh formach tseolitov, klynoptylolita i shabazita. [The structure and diffuse mobility of the extra-frame subsystem in hydrated ammonium forms of clinoptilolite and chabazite zeolites]. *Zhurnal strukturnoji chimiji*. [Journal of Structural Chemistry], 43 (4), 642–648. [in Russian].

23. Fowler, E., Papen, J.C. (1991). Evaluation of an alginate dressing for pressure ulcers. *Decubitus*, 4 (3), 47–53.
24. Goodman, B.L., Schindler, A., Washington, M. (2014). Factors in rehospitalisation for severe pressure ulcer care in spinal cord injury / disorders et al. *Journal of Wound Care*, 23 (4), 165–172.
25. Sibbald, R.G., Woo, K., Ayello, E.A. (2006). Increased bacterial burden and infection: the story of NERDS and STONES. *Adv Skin Wound Care*, 9(8), 447–463.
26. Treadwell, T., Keast, D.H. (2010). Site assessments: early steps on the journey toward outcomes. *WOUNDS*. 22. 71–77.
27. Vasyleczko, V.O., Hryshchuk, H.V., Kuzma, Yu.B. (2003). Adsorbtsijni osoblyvosti kyslotnomodyfikovanoho zakarpatsjkoho klynoptylolitu [Adsorption features of acid-modified Transcarpathian clinoptilolite]. *Zbirnyk pratsj 3-ho Zakhidnoukrajinskoho sympoziumu z adsorbtsiji ta chromatografiji*. [Proceedings of the 3rd Western Ukrainian Symposium on Adsorption and Chromatography]. Lviv, SPOLOM, 62–67. [in Ukrainian].
28. Hafanova, L.Y., Saraev, D.V., Husiev, Yu. (2003). Dielektricheskaia dyspersija vody v ion zameshchenom klynoptylolite. [Dielectric dispersion of water in ion substituted clinoptilolite]. *Struktura i dinamika molekuliarnych system*. [Structure and dynamics of molecular systems]. 10 (1), 354–357. [in Russian].
29. Yaholnyk, S.Ja., Koczubei, V.V., Trotskyi, V.I. (2007). Derevatohraficzne ta ICz-spektroskopiczne doslidzhennja termiczno-aktyvovanyh zrazkiv zakarpatsjkoho klynoptylolitu. [Derevatographic and IR spectroscopic study of thermally activated specimens of Transcarpathian clinoptilolite]. *Zhurnal ahrobiolohiji ta ekolohiji*. [Journal of Agrobiology and Ecology]. 3(1-2), 111–117. [in Ukrainian].

III. PEDAGOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2520-7474.1(39)2020.4

UDK: 005.94:37:343.8-051(477)(045)

LEVEL INCREASING OF TEACHERS` PROFESSIONAL TRAINING AS PEDAGOGICAL CONDITION OF PROVIDING GRADUATE PROFESSIONAL TRAINING FOR PENITENTIARY OFFICERS OF UKRAINE

V. Anishchenko, PhD in Engineering sciences, Associate Professor

<http://orcid.org/0000-0002-5062-3789>

Academy of the State Penitentiary Service, Ukraine, Chernigov

The process of professional competence formation, which is the result of readiness for quasi-professional service of penitentiary officers, depends on many factors and conditions, where one of the main pedagogical conditions is the professionalism and innovativeness of the teacher's activity.

The purpose of the article is identifying the directions of the level increasing of teachers` professional training, as one of the main pedagogical conditions for the professional competence formation of future penitentiary officers in the traditional training system.

In the course of study the author identified the directions to the level increasing of teachers` professional training, as a special pedagogical condition for providing professional training for officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine: development of integrative courses of educational disciplines; development of pedagogical facilitation and professional self-improvement; development of teachers` academic mobility; development of teachers` special skills, modern communication and leadership skills, ability to apply certain preventative tools for emotional burnout.

Keywords: pedagogical condition, professional competences formation, pedagogical facilitation, teachers' academic mobility, professional competence, professional development.

кандидат технічних наук, Аніщенко В. А. Підвищення рівня професійної підготовки викладачів як педагогічна умова забезпечення ступеневої професійної підготовки офіцерів-пенітенціаріїв України / Академія Державної пенітенціарної служби, Україна, Чернігів

Процес формування професійної компетентності, яка є результатом готовності до службової квазіпрофесійної діяльності офіцерів-пенітенціаріїв залежить від багатьох факторів та умов, серед яких однією з головних педагогічних умов є професійність та інноваційність діяльності викладача.

Метою статті є визначення напрямків підвищення рівня професійної підготовки викладачів, як однієї з основних педагогічних умов для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв в умовах традиційної системи навчання.

Автором статті в ході дослідження визначені наступні напрями підвищення рівня професійної підготовки викладачів, як особливої педагогічної умови забезпечення ступеневої професійної підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України: розробка інтегративних курсів навчальних дисциплін; розвиток педагогічної фасилітації та професійного самовдосконалення; розвиток академічної мобільності викладачів; розвиток у викладачів спеціальних умінь, сучасних навичок комунікативних та лідерських якостей, вмінь застосовувати певні превентивні інструменти щодо емоційного вигорання.

Ключові слова: педагогічна умова, формування професійних компетентностей, педагогічна фасилітація, академічної мобільності викладачів, професійна компетентність, професійний розвиток.

Вступ. Одним зі шляхів до здійснення завдань реформування пенітенціарної системи, до успішного втілення програм пробації, імплементації міжнародного законодавства в галузі кримінально-виконавчої системи, дотримання прав осіб, які перебувають в умовах обмеження волі в установах виконання покарань, впровадження пенітенціарного менеджменту в установах виконання покарань тощо є підготовка майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України з високим рівнем професійної компетентності.

Процес формування професійної компетентності, яка є результатом готовності до службової квазіпрофесійної діяльності офіцерів-пенітенціаріїв залежить від багатьох факторів та умов, серед яких однією з головних педагогічних умов є професійність та інноваційність діяльності науково-педагогічного працівника, який є невід'ємною складовою освітнього середовища закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Отже, підвищення рівня професійної підготовки викладачів як педагогічна умова забезпечення ступеневої професійної підготовки офіцерів-пенітенціаріїв України є важливою й актуальною проблемою на шляху підготовки майбутнього фахівця-пенітенціарія нової формації.

Проблеми вдосконалення системи професійної підготовки викладачів закладів вищої освіти широко розглядаються закордонними та вітчизняними науковцями і практиками галузі педагогіки, психології, соціології, права та ін. Так можна відзначити наукові праці Дж. Макгакіна [1], Э. Койла [2], А. Либлінга [3], Ю. Бабанського [4], О. Галіцан [5], О. Предиткевича [6], Н. Клокар [7] та інших.

Організаційно-педагогічні умови є визначальними для формування сучасних професійних компетентностей майбутнього офіцера Державної кримінально виконавчої служби України, а оскільки науково-педагогічний

працівник тісно співпрацює з майбутнім офіцером-пенітенціарієм у процесі здобуття ним фахової освіти, набуття певних професійних знань, навичок та вмінь, то виникає необхідність у більш глибокому вивченні педагогічного впливу на формування особистості курсанта, слухача закладу вищої освіти, що готує молодих офіцерів до служби у пенітенціарних закладах країни.

Мета статті. Визначення напрямків підвищення рівня професійної підготовки викладачів, як однієї з основних педагогічних умов для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв в умовах традиційної системи навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових психолого-педагогічних дослідженнях з'ясовано сутність педагогічних умов у різному контексті щодо набуття професійних компетентностей майбутніми офіцерами-пенітенціаріями. Педагогічні умови, що супроводжують процес здобуття знань та набуття навичок й вмінь, що є професійно важливими для майбутніх офіцерів Державної кримінально виконавчої служби України (далі – ДКВС України), повинні забезпечувати всебічний розвиток курсанта як особистості й фахівця, одночасно сприяти виникненню у них стійкої мотивації до постійного самоаналізу особистісних знань та їх вдосконалення, особистісної культури, самовиховної та іншої діяльності.

Під час дослідження педагогічних умов формування на професійну компетентність майбутніх офіцерів ДКВС України особливу увагу було приділено розгляду напрямків підвищення рівня професійної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін. Так були проаналізовані стан навчально-методичного супроводу для викладання професійно орієнтованих дисциплін (методичні матеріали – плани та розгорнуті конспекти лекцій, методичні та практичні рекомендації щодо проведення практичних і семінарських занять, наочний матеріал (презентації, картки

тощо) система консультування викладачами професійно орієнтованих дисциплін, силабуси навчальних дисциплін професійного спрямування та інші) та показник застосування інноваційних методів і форм, інформаційних технологій, використання певного програмного забезпечення під час проведення семінарських та практичних навчальних занять.

Безпосередньо підвищення рівня професійної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін, як однієї з педагогічних умов, було реалізовано через здійснення педагогічного наставництва у фаховій практиці майбутніх офіцерів ДКВС України; проведення навчальних тренінгів для викладачів, методах адаптації молодих викладачів, педагогічній фасилітації у викладанні професійно орієнтованих дисциплін, врахування міжнародного досвіду, академічну (інтелектуальну) мобільність, запобігання емоційному вигоранню та стресу.

Хороший викладач – це гнучкий, креативний та спостережливий професіонал, який відкритий до всього нового, з ентузіазмом сприймає нові ідеї та завжди придумує, як зацікавити курсантів, захопити їх навчальним процесом. І це означає, що в процесі навчання викладач також навчається. Проблемою сьогодення є те, що зміни відбуваються надто швидко. І не завжди викладачі встигають за ними. Часом курсанти більш обізнані з новими технологіями, ніж викладач. Це звичайно негативно впливає на навчальний процес, самооцінку викладача, його авторитет серед курсантів та колег. Тому викладачі повинні постійно удосконалюватися, розширювати світогляд, отримувати новий досвід.

Навчальний процес у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який готує молоді кадри та здійснює підвищення кваліфікації персоналу для кримінально-виконавчих установ, має свої особливості. Так, наприклад, регламентація часу, дисципліна, військовий режим,

фізична підготовка – є тими умовами, у яких працюють викладачі та курсові офіцери, які одночасно з викладачами в деякій мірі теж приймають участь у навчально-виховному процесі формування професійно обізнаної, грамотної, культурної особистості курсанта. Окреслимо деякі напрямки, які, на нашу думку, сприяють підвищенню рівня професійної підготовки викладачів.

Одним із ефективних шляхів розвитку викладачів є розробка та викладання інтегрованих курсів. Підвищення рівня професійної підготовки викладачів відбувається через кооперативну співпрацю викладачів різних дисциплін. Впровадження інтегрованого підходу у дослідженні передбачало наступні етапи:

I етап – узгоджене планування кафедрами та навчальним відділом робочих міждисциплінарних навчальних програм та визначення відповідної кількості годин на вивчення тем;

II етап – розробка навчально-методичних комплексів та практичних занять, з урахуванням логічної послідовності тем та модулів дисциплін; насичення професійним контентом (інтегровані статті, тексти, завдання, пов'язані з фаховою тематикою, що дозволяє курсантам опиратися на попередньо отримані фахові знання);

III етап – практична реалізація у навчальному процесі міждисциплінарних зв'язків.

Тобто, спільне розроблення навчально-методичного супроводу для викладання професійно орієнтованих дисциплін, методичних матеріалів й консультування викладачів передбачає тісну співпрацю і взаємне навчання викладачів, що розширює їхні знання, сприяє гнучкості мислення, вивченню процесу «зсередини».

На нашу думку, викладачі мають постійно підвищувати свій професійний рівень у процесі післядипломної освіти. У цьому аспекті важливою є педагогічна фасилітація у викладанні професійно

орієнтованих дисциплін. Зазначимо, що термін «педагогічна фасилітація» з'явився відносно недавно у науковому обігу. Термін «фасилітація» у широкому значенні використовується в психології для позначення процесу оптимізації, полегшення, підвищення продуктивності діяльності особистості або групи людей. Якщо говорити про педагогічну фасилітацію, то вона пов'язана з взаємодією педагога і курсанта, педагогів між собою, педагогів з адміністрацією та ін. Погоджуємося з О. Предиткевичем у тому що, «педагоги є носіями педагогічної культури, цінностей, етики, діяльності, через які описуються його функції» [6, с. 62]. Тобто педагогічна фасилітація викладачів – це вплив, допомога, сприяння, стимулювання, актуалізація потреби викладача у саморозвитку та професійному зростанні.

О. Предиткевич розглядав формування фасилітативної спрямованості командирів військових підрозділів та розглядає її як «розвиток стійкої системи соціально значущих рис, що характеризують його як представника офіцерського корпусу – захисника Вітчизни, військового професіонала, здатного здійснювати бойову, техніко-експлуатаційну, адміністративно-управлінську та виховну діяльність» [6, с. 36].

Підтримуючи міркування науковця, зазначимо, що у контексті підвищення кваліфікації викладачів закладів підготовки до державної кримінально-виконавчої служби на педагогічну фасилітацію потенційно впливають такі умови: освітнє середовище закладу; сприятливий психологічний клімат та атмосфера педагогічного колективу; установка на саморозвиток, самовдосконалення та креативність.

Важливе значення для професійного розвитку викладачів має академічна мобільність для вивчення міжнародного досвіду. Академічна мобільність передбачає обмін викладачами з можливістю провести певний час у закордонному університеті в якості викладача або

стажиста. Основне завдання програм академічної мобільності – інтернаціоналізація вищої освіти, професійний розвиток та культурна інтеграція науковців різних країн. Особливо актуальним є вивчення зарубіжного досвіду у системі кримінально-виконавчої служби, яка пройшла тривалий шлях становлення і наразі перебуває на стадії трансформації та зміни ідеології утримання в'язнів та їх подальшої ресоціалізації. Користуючись програмами академічної мобільності, викладачі мають можливість:

- познайомитися з системою пенітенціарної освіти іншої країни;
- підвищити рівень володіння іноземною мовою;
- здобути безцінний професійний досвід професійної взаємодії безпосередньо у виправних закладах іншої країни;
- одержати додаткові знання з міжнародного права, європейських стандартів щодо утримання ув'язнених;
- навчитися користуватися сучасним технічним обладнанням у навчальних лабораторіях і наукових центрах для вирішення професійних завдань.

Особливо безцінним буде такий досвід підвищення кваліфікації для адаптації молодих викладачів, що за словами О. Сахнік передбачає «підтягнення» фахівця до вимог обраної професії, вимагає використання професійного досвіду з метою подолання труднощів адаптації, потребує самостійності у досягненні перших позитивних результатів професійного зростання, швидкого пристосування до нових умов життєдіяльності. У цьому контексті науковець припускає, що основні психологічні чинники успішної професійної адаптації молодого фахівця-пенітенціарія є такі: чітке розуміння змісту та умов виконання завдань; психоемоційне «злиття» з колективом, усвідомлення своєї соціальної ролі; налагодження ефективної взаємодії та спілкування у професійному середовищі; усвідомлення перспектив подальшого саморозвитку;

адаптація фізіологічного стану організму до нового графіку роботи та відпочинку, режиму харчування, психоемоційних навантажень тощо [8, с. 352].

Наступним етапом для підвищення рівня професійної підготовки викладачів є проведення тренінгів. Наприклад, ефективними тренінгами є: комунікативні, психологічні, тренінги з лідерства та ін. Так, комунікативні тренінги спрямовані на подолання перешкод у спілкуванні з ув'язненими, яке часом проходить у складних умовах та може бути конфліктним. На нашу думку, комунікативні тренінги з викладачами мають бути спрямовані на розвиток у них спеціальних умінь впливу, але водночас бути пов'язаними з юридичним контекстом та навчати методам ефективного впливу на особистість таким чином:

- встановлення контакту за обмежений час і необхідність з перших слів отримати інтерес і зацікавленість;
- вміння переконати у ситуаціях, коли часто говорять «ні», постійно заперечують, саботують домовленості та диктують умови;
- навички й уміння ефективно донести інформацію;
- уміння виявляти маніпуляції та ефективно протидіяти їм;
- вміння виробляти психологічний імунітет у переговорному процесі, оскільки часом переговори доходять до «точки кипіння»;
- відпрацювати інструменти впливу на співрозмовника;
- навчитися переводити «жорсткі» переговори у формат конструктивного обговорення ситуації.

Тренінги з лідерства також необхідні для викладачів з метою розвитку в них якостей та рис лідера, авторитетної людини в очах курсантів. Сьогодні викладач має володіти цілим набором інструментів впливу на курсантів для:

- чіткого бачення стратегії і тактики розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців;

- узгодженості дій у навчально-виховному процесі;
- долання старих стереотипів і інструментів менеджменту освітнього процесу в юридичних закладах;
- створення потужної команди при переході на новий рівень навчання;
- усвідомлення відповідальності викладачів за кінцевий результат навчання;
- розвитку «Hard skills» (професійних навичок) та «Soft skills» (навичок взаємодії).

Психологічні тренінги для запобігання емоційному вигоранню та стресу, ознайомлення з технологіями розвитку індивідуально-психічних рис також важливі для професійного розвитку викладачів. До таких тренінгів можна віднести аутогенне тренування, яке проводять з метою релаксації від фізичного і психологічного напруження, регулювання власного психічного стану під час виконання функціональних завдань; ідеомоторне тренування, що спрямоване на мисленнєве відпрацювання дій при виконанні професійних завдань у складних та нестандартних умовах, формування моделей динамічних стереотипів правильних дій; психологічне консультування, яке полягає у практиці надання дієвої психологічної допомоги для подолання життєвих проблем.

Висновки. Проблема підвищення рівня професійної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання є постійним процесом, що потребує вдосконалення. Викладачі є безпосередньо учасниками навчального процесу та фахової професійної підготовки майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби. Саме від рівня їх педагогічної майстерності, зацікавленості у покращенні освітнього простору залежить стан формування професійної компетентності – готовності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв до здійснення своїх

службових обов'язків та квазіпрофесійної діяльності в органах та установах пенітенціарної системи.

В основу роботи з підвищення та удосконалення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають бути покладені принципи системності, науковості, інноваційності та інші. До напрямів підвищення рівня професійної підготовки викладачів, як особливої педагогічної умови забезпечення ступеневої професійної підготовки офіцерів-пенітенціаріїв України, необхідно віднести наступні: розробка інтегративних курсів навчальних дисциплін, що сприяє інтенсифікації самоосвіти викладача; розвиток педагогічної фасилітації та професійного самовдосконалення на базі службової підготовки, стажування в практичних органах Державної пенітенціарної служби України та її органах і установах; розвиток впровадження у педагогічну практику зарубіжного досвіду за рахунок підвищення рівня академічної мобільності викладачів; розвиток у викладачів спеціальних умінь, сучасних навичок комунікативних та лідерських якостей, вмінь застосовувати певні превентивні інструменти щодо емоційного вигорання.

Перспективи подальшого наукового пошуку будуть спрямовані на визначення головних педагогічних умов, в тому числі професійності викладачів, на процес створення та обґрунтування авторської концепції ступеневої підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України до професійної діяльності.

Література:

1. Макгакін Дж. (2017). *Сучасний в'язничний менеджмент*. Київ: К.І.С.
2. Койл Э. (2002). *Подход к управлению тюрьмой с позиций человека*. Лондон: МЦТИ.

3. Либлинг, А., Прайс, Д., Шефер, Г. (2012). Тюремный работник, Лондон: «Рутледж».
4. Балабанский, Ю. К. (1988). Педагогика, Москва, Педагогика.
5. Галицан, О. А. (2009). Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі. *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: педагогіка, психологія і соціологія*, 5(155), 223–227.
6. Предиткевич, О. С. (2018). Формування готовності командирів військових підрозділів Збройних сил України до педагогічної фасилітації у системі післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький. 314 с.
7. Клокар, Н. (2008). Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу. *Післядипломна освіта в Україні* *Післядипломна освіта в Україні*, 2, 23–28.
8. Сахнік, О. В. (2014). Психологічні аспекти дослідження готовності молодих пенітенціаристів до успішної професійної самореалізації. *Вісник Національного університету оборони України*, 6 (43), 351–355.

References:

1. Makhakin, Dzh. (2017). Suchasnyi viaznychnyy menedzhment [Modern Prison Management]. Kyiv, Ukraine: K.I.S. [in Ukrainian].
2. Koyl, E. (2002). Podkhod k upravleniyu tiurmoy s pozitsii cheloveka [Approach to prison management from the point of view of a human]. London, UK: MTSTI. [in Ukrainian].
3. Libling, A., Prays, D., & Shefer, G. (2012). Tiuremnyy rabotnik [Prison Officer]. London: Rutledzh. [in Ukrainian].
4. Balabansky, Yu.K. (1988). Pedagogics [Pedagogy]. Moscow: Pedagogics. [in Russian].

5. Galician, O. A. (2009). Formuvannia pedahohichnoi fasylytatsii maibutnikh uchyteliv u protsesi navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Formation of pedagogical facilitation of future teachers in the process of study at a higher education institution]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia* [Scientific works of Donetsk National Technical University. Series: Pedagogy, Psychology and Sociology] no. 5(155), 223–227. [in Ukrainian].
6. Predtkevich, O. S. (2018). Formuvannia hotovnosti komandyriv viiskovykh pidrozdiliv Zbroinykh syl Ukrainy do pedahohichnoi fasylytatsii u systemi pisliadyplomnoi osvity [Formation of readiness of commanders of military units of the Armed Forces of Ukraine for pedagogical facilitation in the system of postgraduate education]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Khmelnytskyi. 314 s. [in Ukrainian].
7. Klokar, N. Andrahohichna model pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohiv na zasadakh dyferentsiiovanoho pidkhodu [Andragogical model of teacher training on the basis of differentiated approach]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini* [Postgraduate education in Ukraine], no. 2, 23–28. [in Ukrainian].
8. Sakhnik, O. V. (2014). Psykholohichni aspekty doslidzhennia hotovnosti molodykh penitentsiarystiv do uspishnoi profesiinoi samorealizatsii [Psychological aspects of research of young prisoners' readiness for successful professional self-realization]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy* [Bulletin of the National University of Defense of Ukraine], no. 6 (43), 351–355. [in Ukrainian].

DOI 10.26886/2520-7474.1(39)2020.5

UDC 378.14:378.22:631/635

**RESULTS OF THE EXPERIMENTAL RESEARCH OF
AGRICULTURAL ENGINEERING BACHELOR'S READINESS FOR
PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF INFORMATION AND
EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

N. Dotsenko, PhD, Associate Professor

<http://orcid.org/0000-0003-1050-8193>

dotsenkona@outlook.com

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

The article presents the results of an experimental research of agricultural engineering bachelor's readiness for professional activity in the conditions of informational and educational environment. It is described the procedure of experimental work. The reliability of the obtained results was tested using the Kolmogorov-Smirnov statistical criterion at the end of the experiment in the experimental and control groups. to the molding stage upon completion of the molding experiment. It is presented the comparison of the level of readiness for professional activity in the conditions of information and educational environment in terms of research-creative, plan-motivational, constructive-operative and reflexive-evaluation criterion to the formation stage at the end of the forming experiment.

Key words: readiness for professional activity, bachelors in agricultural engineering, information and educational environment.

Кандидат технічних наук, доцент Доценко Н. А. Результати експериментального дослідження перевірки готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища. Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна.

У статті представлено результати експериментального дослідження перевірки готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища. Описана процедура проведення експериментальної роботи. Перевірено достовірність отриманих результатів за допомогою статистичного критерію Колмогорова-Смирнова по завершенню експерименту в експериментальних та контрольних групах. Представлено співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим, планово-мотиваційним, конструктивно-операційним та рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту.

Ключові слова: готовність до професійної діяльності, бакалаври з агроінженерії, інформаційно-освітнє середовище.

Вступ. Створення навчальних курсів в умовах інформаційно-освітнього середовища для навчання бакалаврів з агроінженерії є новим, і недостатньо дослідженим методом навчання з використанням нових підходів. Система освіти в умовах інформаційно-освітнього середовища недостатньо пов'язана з навчальним процесом в університетах, які забезпечують підготовку фахівців шляхом формування відповідних компетентностей. Але перспектива розвитку агроінженерної освіти в умовах інформаційно-освітнього середовища пов'язана з просуванням систем відкритої освіти. На додаток до традиційних матеріалів таких як відео й друковані матеріали, навчальні курси в умовах інформаційно-освітнього середовища надають інтерактивні можливості для здобувачів вищої освіти агроінженерних спеціальностей. Для підготовки бакалаврів з агроінженерії в умовах інформаційно-освітнього середовища пропонується використовувати такі інструменти як лекції з

аудіовізуальним супроводом, вебінари, онлайн-глосарій, проблемні семінари, інтерактивні мультимедійні лекції, круглі столи в рамках тематичних форумів, онлайн практичні заняття, інтерактивні завдання, навчальні комп'ютерні інтерактивні тренажери, відео конференції, наукові проекти із використанням елементів STEM-освіти тощо.

Виклад основного матеріалу. Дослідження готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища потребує експериментальної перевірки запропонованої моделі.

Процедура проведення експериментальної роботи включала такі послідовні дії:

- відбір контрольних і експериментальних груп (однорідних);
- розробку методичного інструментарію для оцінки за критеріями і показниками наявного рівня сформованості знань, умінь, навичок бакалаврів з агроінженерії, що відображають рівень готовності здобувача вищої освіти спеціальності «Агроінженерія» до професійної діяльності;
- визначення й констатація рівня сформованості готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища;
- впровадження авторської моделі, технології професійної підготовки майбутніх агроінженерів в умовах інформаційно-освітнього середовища;
- порівняння показників рівня сформованості готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності після впровадження авторських розробок;
- кількісний та якісний аналіз динаміки розвитку рівня сформованості готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності;
- узагальнення й висновки про ефективність та результативність запропонованих авторських розробок, які характеризуються

взаємозв'язком залежних та незалежних змінних (методів, засобів навчання і результатів у фіксованих умовах та ін.).

Мета та завдання дослідження зумовили завдання педагогічного експерименту – через практичне упровадження обґрунтувати ефективність та результативність розробленої моделі підготовки бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища.

Перевіримо достовірність отриманих результатів за допомогою статистичного критерію Колмогорова-Смирнова по завершенню експерименту в експериментальних та контрольних групах. Сформуємо статистичні гіпотези для перевірки рівня готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за планово-мотиваційним критерієм. H_0 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за планово-мотиваційним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній. H_1 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за планово-мотиваційним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній.

Представимо графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за планово-мотиваційним критерієм по завершенню формувального етапу по завершенню формувального експерименту (рис.1).

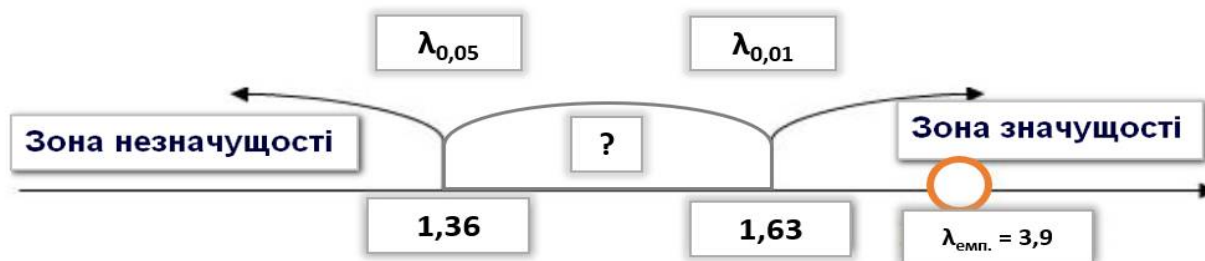

Рис. 1. Графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за планово-мотиваційним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту

Так, $\lambda_{\text{емп.}} < \lambda_{\text{контр}}$ H_0 – відхиляється, зберігається гіпотеза H_1 . Кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за планово-мотиваційним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній.

Сформуємо статистичні гіпотези для перевірки рівня готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за конструктивно-операційним критерієм. H_0 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за конструктивно-операційним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній. H_1 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за конструктивно-операційним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній. Представимо графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з

урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за конструктивно-операційним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту (Рис.).

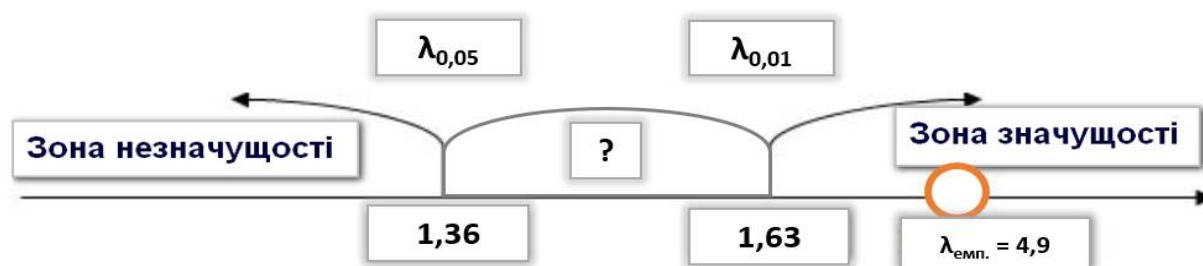

Рис. 2. Графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за конструктивно-операційним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту

Так, $\lambda_{\text{емп.}} < \lambda_{\text{контр}}$ H_0 – відхиляється, зберігається гіпотеза H_1 . Кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за конструктивно-операційним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній.

Сформуємо статистичні гіпотези для перевірки рівня готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за рефлексивно-оцінювальним критерієм. H_0 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній. H_1 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за

рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній.

Представимо графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту (Рис.).

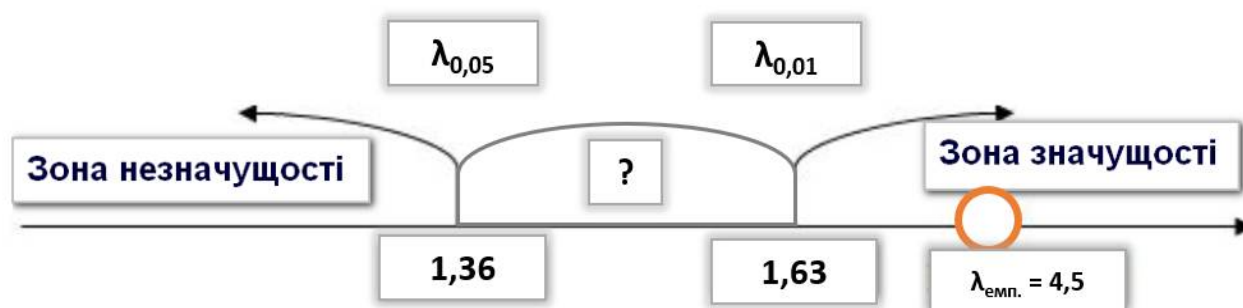

Рис. 3. Графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту

Так, $\lambda_{\text{емп.}} < \lambda_{\text{контр}}$ H_1 – відхиляється, зберігається гіпотеза H_0 . Кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній.

Сформуємо статистичні гіпотези для перевірки рівня готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим критерієм. H_0 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього

середовища за дослідницько-творчим критерієм до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній. H_1 : кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим критерієм до формувального етапу в експериментальній групі вищий, ніж у контрольній.

Представимо графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту (Рис.).

Так, $\lambda_{\text{емп.}} < \lambda_{\text{контр}} H_1$ – відхиляється, зберігається гіпотеза H_0 . кількість бакалаврів з агроінженерії, у яких рівень готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим критерієм до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній.

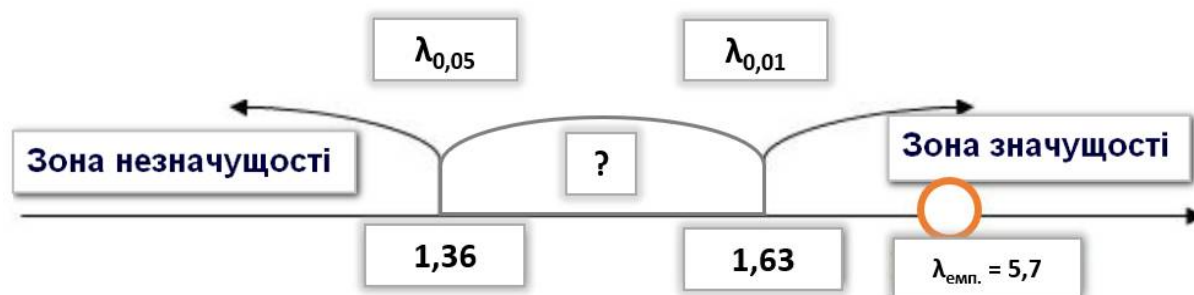

Рис. 4. Графічне розташування емпіричного значення у зоні значущості з урахуванням критичного для співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту

Висновки. В ході дослідження готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища було виконано експериментальну перевірку запропонованої моделі. Було представлено співставлення рівня сформованості готовності до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за дослідницько-творчим, планово-мотиваційним, конструктивно-операційним та рефлексивно-оцінювальним критерієм до формувального етапу по завершенню формувального експерименту. Отримані дані свідчать про те, що рівень готовності бакалаврів з агроінженерії до професійної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища за всіма критеріями до формувального етапу в експериментальній групі не вищий, ніж у контрольній.

Література:

1. Havrish, V., Batsurovska, I., Dotsenko, N., & Kalinichenko, A. (2019). The implementation of massive open online courses for training future engineers in higher education. Trends in education, (p. 57). Olomouc, Czech Republic.
2. Bobrova, L., & Marinova, O. (2013). Information Educational Environment-The Basis for Work with Remote Audience. World Applied Sciences Journal 27 (Education, Law, Economics, Language and Communication), 515–518.
3. Денисенко, С. М. (2017). Мультимедійна лекція як компонент освітнього середовища ВНЗ (на прикладі підготовки фахівців видавництва та поліграфії). Інформаційні технології в освіті. № 2 (31), 46-54. doi:10.14308/ite000632
4. Биков, В. Ю. (2005). Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти. Науковий часопис

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 2.(9 (16)), С. 3-9.

5. Смирнов, Н. В. (1944). Приближение законов распределения случайных величин по эмпирическим данным. УМН, 1944, № 10, 179–206

References:

1. Havrish, V., Batsurovska, I., Dotsenko, N., & Kalinichenko, A. (2019). The implementation of massive open online courses for training future engineers in higher education. Trends in education, (p. 57). Olomouc, Czech Republic.
2. Bobrova, L., & Marinova, O. (2013). Information Educational Environment-The Basis for Work with Remote Audience. World Applied Sciences Journal 27 (Education, Law, Economics, Language and Communication), 515–518.
3. Denisenko, S. M. (2017). Multimediyana lektsiya yak komponent osvithno seredovischa VNZ (na prikladi pidgotovki fahivtsiv vidavnitstva ta poligrafiiyi). Informatsiyni tehnologiyi v osviti. [Multimedia lecture as a component of the educational environment of universities (on the example of training of publishing and printing specialists). Information technology in education]. 2 (31), 46-54. doi:10.14308/ite000632
4. Bikov, V. Yu. (2005). Vidkrite navchalne seredovishe ta suchasni merezhni instrumenti sistem vidkritoyi osviti. Naukoviy chasopis Natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni M. P. Dragomanova. [Open learning environment and modern open-source networking tools. Scientific journal of MP Dragomanov National Pedagogical University]. Seriya 2. (9 (16)), 3-9.
5. Smirnov, N.V. (1944). Priblizhenie zakonov raspredeleniya sluchaynyih velichin po empiricheskim dannym. Uspehi

matematicheskikh nauk. [Approximation of laws of distribution of random variables on empirical data]. Vyp. H. 179-206.

DOI 10.26886/2520-7474.1(39)2020.6

UDK: 377:159

THE PROBLEM OF FORMING A SUBJECT AND SUBJECTIVITY OF PROFESSIONALS

O. Kapinus, PhD of Pedagogical Sciences

Hetman Petro Sagaidachny National Academy of Ground Forces, Ukraine,
Lviv

The article is devoted to the analysis of the actual psychological and pedagogical problem of the subject and the subjectivity of specialists and their formation during studying in institutions of higher education. It is determined that the development of the subject potential of future officers of the Armed Forces of Ukraine during their training in higher military educational institutions is a leading factor in improving the system of military education, taking into account the tasks facing the Armed Forces of Ukraine at the present stage.

It is established that one of the main tasks of higher military education is the creation of conditions for mastering cadets - future officers of personal and professional sense, values, goals, content, ways and means of their development, first as subjects of educational activity, and then subjects of military- professional activity as officers of the Armed Forces of Ukraine.

A generalization of the views of scholars on the category "subject" and "subject" from the philosophical, psychological and pedagogical points of view is made.

Key words: subject, officer, educational process, higher military educational institution.

кандидат педагогічних наук, Капінус О. С. Проблема формування суб'єкта та суб'єктності фахівців/ Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна, Львів

Стаття присвячена аналізу актуальної психолого-педагогічної проблеми суб'єкта та суб'єктності фахівців та їх формування під час навчання в закладах вищої освіти. Визначено, що розвиток суб'єктного потенціалу майбутніх офіцерів Збройних сил України під час їх навчання у вищих військових навчальних закладах є провідним фактором покращення системи військової освіти з урахуванням завдань, які стоять перед Збройними силами України на сучасному етапі.

Встановлено, що одним із визначальних завдань вищої військової освіти є створення умов опанування курсантами – майбутніми офіцерами особистісних та професійних сенсів, цінностей, цілей, змісту, способів та засобів свого розвитку спочатку як суб'єктів навчальної діяльності, а потім і суб'єктів військово-професійної діяльності як офіцерів Збройних сил України.

Здійснено узагальнення поглядів науковців на категорію «суб'єкт» та «суб'єктність» з філософської, психологічної та педагогічної точок зору.

Ключові слова: суб'єкт, офіцер, навчально-виховний процес, вищий військовий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Розвиток системи освіти провідних країн світу на початку XXI століття відзначається методологічними, теоретичними та практичними пошуками сучасної освітньої парадигми, яка відповідала б ціннісним імперативам освіти. В сучасних умовах освіта стає провідною формою розвитку людини й суспільства. З огляду на актуальні в

умовах сьогодення потреби українського суспільства у безпеці, забезпеченні територіальної цілісності та недоторканості країни, особливої уваги набуває вирішення питання підвищення потенціалу Збройних сил України щодо протидії зовнішнім загрозам у воєнній сфері.

У зв'язку з цим, усвідомлення значущості військово-професійної освіти дозволяє розглядати розвиток суб'єктного потенціалу майбутніх офіцерів Збройних сил України під час їх навчання у вищих військових навчальних закладах в якості провідного фактору покращення системи військової освіти. Завдання, які стоять перед Збройними силами України на сучасному етапі, підвищують вимоги як до офіцера, так і до системи військової освіти, що актуалізує проблему формування професійної суб'єктної активності майбутніх офіцерів – особливої інтегральної професійно важливої якості, що визначає їхні життєві та професійні перспективи як суб'єктів військово-професійної діяльності.

З метою всебічного розгляду проблеми формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України, необхідним вбачається, перш за все, уточнити поняття «суб'єкт» та «суб'єктність» стосовно курсанта вищого військового навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема суб'єкта та суб'єктності в науковому дискурсі досліджується в таких аспектах: історико-філософське розуміння суб'єкта (В. Лекторський, А. Лосєв, М. Мамардашвілі, К. Сергєєв, В. Соколов та ін.), загально філософські та соціально-філософські дослідження проблеми суб'єкта (В. Акулов, В. Барулін, С. Батенін, Г. Водолазов, К. Момджян та ін.); психологічні аспекти проблеми суб'єктності людини (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Брушлинський, Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Слободчиков та ін.).

В педагогіці суб'єктність досліджується як якісна ознака активних учасників навчального процесу (К. Абульханова-Славська, О. Волкова,

В. Давидов, А. Осницький, В. Петровський, В. Слободчиков та ін.), педагог та учень як суб'єкти в педагогічному діалозі (В. Горшкова, О. Дубасюк, В. Ягупов), методи та засоби формування суб'єктності (Г. Аксьонова, А. Бекирова та ін.), людина як суб'єкт – Я (В. Агапов, В. Ведіняпіна, О. Іващенко та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Специфічні особливості професії офіцера Збройних сил України обумовлюють необхідність його суб'єктного внеску в якісну зміну об'єкта діяльності, гнучкість мислення, поведінки, виваженість в ухваленні рішень, здатність усвідомлено брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності. Однак сформована система освіти майбутніх офіцерів Збройних сил України у вищих військових навчальних закладах, педагогічні вимоги та ставлення до курсантів з боку професорсько-викладацького складу та командирів підрозділів не в повній мірі відповідають цілям підготовки офіцера як особливої професійної групи.

Актуальність проблеми. Вимоги, що висуваються до сучасного офіцера Збройних сил України, провідною ціллю вищої військової освіти визначають формування курсантів — майбутніх офіцерів як суб'єктів навчальної та в перспективі військово-професійної діяльності. Формування суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України як інтегральної професійно важливої якості відбувається в процесі набуття військової освіти під час навчання у вищих військових навчальних закладах, безпосередньо пов'язується з навчальною та військово-професійною діяльністю, усвідомленням і сприйняттям її цілей і результатів, осмисленням сприйняттям притаманних потребам професії цінностей і засобів їх реалізації.

Мета статті. Теоретичний аналіз сутності та змісту наукових категорій «суб'єкт» та «суб'єктність» з філософської, психологічної та педагогічної точок зору.

Виклад основного матеріалу. В сучасному науковому дискурсі наявна ціла низка різноманітних підходів до визначення понять «суб'єкт» та «суб'єктність». Вперше поняття суб'єкт, яке традиційно вважається одним з провідних в історії філософської думки, знайшло своє відображення у філософсько-педагогічних поглядах мислителів Стародавньої Греції, Риму та Стародавнього Сходу.

Аналіз виникнення та розвитку цієї категорії, яка пріоритетно та у відповідності до історичної послідовності належить до філософських, вказує на достатню увагу науковців до причин її виникнення та актуалізації. На думку В. Татенка [1], першим ґрунтовний аналіз історії походження дефініції «суб'єкт» був проведений М. Хайдеггером, який зазначав, що у стародавніх греків для позначення існуючого як присутнього, як того, що лежить перед нами, існував термін «субстанція», який співвідносився із предметом. Подальший розвиток термін «суб'єкт» набуває у роботах мислителів Стародавнього Риму.

Родоначальником близького до сучасного розуміння поняття суб'єкт в філософії був Р. Декарт, який розглядав його зміст з дуалістичних позицій як складне явище, що складається з душі і тіла, при чому душа (мислення, свідомість) здійснює функції пізнання об'єкта, який протиставлений суб'єкту не в сенсі їх протиріччя один одного, а «тільки як дві крайні сторони пізнавального відношення, одним з яких виступає душа, Я, мислення» [2, с. 83].

Розвиток поглядів, близьких до ідей суб'єктного підходу, набув в німецькій класичній філософії (Г. Гегель, І. Кант, І. Г. Фіхте, Л. Фейєрбах). Відповідно до теорії пізнання І. Канта суб'єкт являє собою певну пасивну істоту, що лише сприймає світ і отримує ззовні здатність його пізнання.

Поряд з тим, суб'єкт в трактуванні І. Канта виявляється автономним, активно діючим початком і законодавцем своєї теоретичної і практичної діяльності.

Зазначені філософські течії, попри відмінності, на думку В. Татенка мають точки дотику, науковець наступним чином: це, по-перше, пріоритет колективного, громадського, соборного; по-друге, близькість позицій у вирішенні питання про критерії пізнання світу: «в одному випадку це – практика, а в іншому - життєвий досвід безпосереднього переживання людиною свого буття, з якого ніяк не можна виключати практику і навпаки» [1, с. 87].

Таким чином, узагальнюючи філософські погляди на категорію суб'єкта, констатуємо, що у філософії ідея суб'єкта – це і ідея про постійний рух, перетворення, саморозвиток суб'єктності. Філософські ідеї послужили важливими відправними точками для вивчення дефініцій «суб'єкт» та «суб'єктність» в психології та педагогіці.

На думку Р. Немова, суб'єкт в психології представлений трьома складовими: 1) людина як суб'єкт діяльності, що виявляє активність по відношенню до навколишнього світу (об'єкту його діяльності); 2) людина як суб'єкт впливу на іншу людину, що розглядається як об'єкт впливу; 3) суб'єктивне (внутрішній світ людини) в протилежність об'єктивного (зовнішнього світу) [3, с. 244].

Розвиваючи філософські теорії, у психології категорія суб'єкта вперше використовується Д. Узнадзе в контексті теорії установки. Суб'єкт у концепції Д. Узнадзе може бути охарактеризований як цілісний, майже тотожний особистості. Однією із головних характеристик суб'єкта автор виділяє цілісність, яку він пов'язував із установкою. Установка, згідно Д. Узнадзе, – це «стан суб'єкта, модус його існування» [4, с. 279].

Становлення «суб'єкта» як психологічної категорії відбувається після сформульованих С. Рубінштейном основних методологічних принципів

суб'єктно-діяльнісного підходу. Аналіз вивчення суб'єктної природи людини спирається на постулат про єдність свідомості і діяльності, оскільки саме суб'єкт здійснює зв'язок свідомості та діяльності. Розглядаючи діяльність як прояв суб'єкта, С. Рубінштейн стверджує, що саме суб'єкт в процесі життєдіяльності з урахуванням конкретних обставин виробляє спосіб з'єднання своїх бажань, мотивів зі здібностями у відповідності зі своїм характером [5, 6]. Таким чином, суб'єкт розглядається науковцем як джерело причинності буття, оскільки саме він, завдяки внутрішнім психічним умовам, визначає і спрямовує свою діяльність у реальному житті.

Проведений А. Брушлинським аналіз проблеми суб'єкта дозволяє дійти висновку, що індивід стає суб'єктом в процесі нескінченного різноманіття взаємозв'язків між людиною і суспільством. Соціальність не зводиться до впливу оточення на індивіда. Необхідним є врахування не тільки впливу суспільства на індивіда, але і індивіда на суспільство, членом якого він завжди є. Суб'єкт – це не психіка людини, а людина, що володіє психікою, не ті чи інші психічні властивості, види активності і т.д., а сама людина – та, що діє, спілкується і т.д. Наприклад, мислення не є функцією мови, системи знаків і т.д., воно є однією із якостей саме суб'єкта, що використовує мову та знаки в ході пізнавальної діяльності. Під час мислення людина безперервно взаємодіє не зі знаками, словами, поняттями, сенсами, значеннями як такими, а саме з об'єктом, зміст якого виражається у словах, поняттях, знаках і т.д. Це теоретична діяльність, що завжди єдина з практичною, а не знакова і не мовна. Знакова діяльність була б можлива лише у комп'ютера, оскільки він оперує знаками, але він не є суб'єктом і тому його функціонування не є діяльність [7].

Суб'єкт Б. Ананьєв розглядає як певний етап розвитку людини, пов'язаний з формуванням психічних властивостей в процесі діяльності,

а певні властивості індивіда та особистості, які відповідають предмету і засобам діяльності, утворюють структуру людини як суб'єкта конкретної діяльності. Поняття «діяльність», яке є визначальним у роботах Б. Ананьєва, науковець визначає як «форму існування суб'єкта» [8, с. 240]. Але поряд із діяльністю існують суспільні відношення, які до неї не зводяться. Саме цим викликана головна відмінність суб'єкта діяльності від особистості: суб'єкт «характеризується через сукупність діяльностей і міру їх продуктивності», а особистість – «через сукупність суспільних відношень і обумовленою ними позицією в суспільстві» [8, с. 247].

Подальший етап розвитку суб'єктної парадигми в психології пов'язаний із науковим доробком К. Абульханової-Славської. Розвиваючи ідеї С. Рубінштейна, автор обґрунтовує об'єктивність психічного, акцентуючи увагу на положенні про те, що саме індивід повинен розглядатися в якості суб'єкта психічної діяльності [2, с. 186].

Суб'єктом, на думку К. Абульханової-Славської, є особистість з її здатністю і потребою йти назустріч проблемам, породженими принциповими протиріччями особистості і суспільства, і вирішувати їх, що і робить особистість суб'єктом. Категорію «суб'єкт» автор визначає як «... здатність бути причиною перетворення дійсності» [9, с. 4–5].

Актуальним з точки зору подальшого розвитку дефініції «суб'єкт» є аналіз напрацювань В. Татенка, який запропонував концепцію суб'єктної психології, що є близькою до напрямків розвитку поглядів школи С. Рубінштейна. В трактуванні В. Татенка, суб'єкт — це «... істота, яка самоінтегрується по «висхідній» навколо своєї сутності, самостійно, вільно і творчо здійснює свою життєдіяльність і розвивається в цій якості протягом усього життя у формі особистості, індивідуальності як специфічно людських утворень» [1, с. 185].

Д. Леонтьєв, акцентуючи увагу на функціональній сутності суб'єкту, зазначає, що суб'єкт немає субстанціональної природи, а є функціональним утворенням [10]. На думку автора, коректне використання поняття «суб'єкт» обов'язково передбачає граматичний додатак «суб'єкт чого», тому що він визначає позицію людини у певному відношенні, в якому обов'язково присутній об'єкт. Людина в якості суб'єкта виступає не інакше як будучи включеною в конкретну діяльність і в різних видах діяльності будуть розкриватися різні сторони і властивості людини як суб'єкта. Функціональний термін «суб'єкт» цим відрізняється від таких термінів, як «індивід», «особистість», «індивідуальність», і не може мислитися інакше як суб'єкт діяльності чи іншого активного ставлення.

На думку Д. Леонтьєва, справжньою психологічною проблемою виступає не стільки проблема суб'єкта, скільки проблема суб'єктності «як мінливої в часі актуальної міри активного впливу на зовнішні і внутрішні процеси» [10, с. 147].

В. Татенко, розробляючи континуально-генетичну концепцію суб'єкта, визначає суб'єкт як реально існуюче утворення на всьому протязі розвитку людини. Він вказує, що необхідно говорити не про виникнення суб'єктності в якомусь віці, а про генетичні рівні і етапи суб'єктності. На кожному етапі онтогенезу індивід виступає як цілісний суб'єкт психічної активності певного рівня розвитку (спочатку несвідомого, а потім все більш усвідомленого). Суб'єкт завжди знаходиться в стані саморозвитку, самовдосконалення. Автор виділяє інтуїції суб'єктного ядра – рушійні сили розвитку людини як суб'єкта з притаманними їм механізмами психічної активності і домінуючими психічними функціями (наприклад, для новонародженого – увага, для дітей раннього віку – пам'ять, для підлітків – мова) [1].

Узагальнюючи наявність підходів науковців до розуміння суб'єкта, що різняться, в нашому дослідженні ми будемо виходити з наступних положень:

1. У наявному науковому психолого-педагогічному дискурсі суб'єкт визначається як людина на вищому рівні активності, цілісності, інтегративності, автономності, що здатна до самостійного визначення способу самоорганізації та саморегуляції. Реалізує суб'єкт три ключові функції: когнітивну (розуміння), комунікативну (забезпечення суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відносин взаємодії), регулятивну (контроль поведінки). Збереження і розвиток суб'єктності забезпечується поєднанням когнітивних та мотиваційно-особистісних ресурсів, яке є винятково індивідуальним.

2. Суб'єкт передбачає сприйняття себе у світі та усвідомлення його багато вимірності, ціннісних протиставлень і обмежень, самовизначення в ньому та слідування власному вибору.

3. Суб'єктність як атрибут суб'єкта виявляється в здатності останнього бути причиною власної активності, що має прояв у самосвідомості, самопізнанні, самовідношенні, які спираються на рефлексивну позицію і оцінку своїх здібностей життєдіяльності та передбачають постійний саморозвиток і примноження своїх можливостей в умовах, що змінюються. Іншим проявом суб'єктності є притаманна здатність визначати сенси, цілі, ставити і вирішувати завдання активної адаптації, вибудовувати і творчо породжувати відповідно до цього нові адаптивні стратегії поведінки.

4. Суб'єкт проявляється найбільш яскраво в ситуаціях виклику його здатності бути причиною власної активності, адекватно сприймати реальність та транслювати її у своїй поведінці та діяльності, в першу чергу у важких ситуаціях і ситуаціях, пов'язаних з прагненнями до

досягнень, де вимоги до системи потенційних можливостей і здібностей людини є найбільш високими.

Відносно курсанта – майбутнього офіцера категорію «суб'єкт» ми використовуємо у її значенні як носія предметної та практичної активності, пізнання, здатного здійснювати зміни як в собі, так і в інших. Суб'єкт (майбутній офіцер) – це особистість, що самостверджується, самореалізується в навчально-виховному процесі вищого військового навчального закладу, має здатність до ефективної саморегуляції своєї діяльності та вчинків.

Співвідносячи та аналізуючи поняття «суб'єкт» і «суб'єктність» та їх значення у контексті нашої роботи, слід відмітити, що далеко не всі дослідники одностайні в розумінні цих понять, а диференціація понять «суб'єкт» і «суб'єктність» пов'язана з відмінністю поглядів на їх детермінованість. Зокрема, суб'єкт діяльності виявляється у зовнішньо визначених умовах та зовнішньо контрольований, суб'єктність має внутрішню причинність.

У баченні О. Волкової суб'єктність представлено через категорію «відношення», що передбачає відношення до себе як діяча [11, с. 5].

Н. Александрова, досліджуючи особливості суб'єктності на пізніх етапах онтогенезу, центральним поняттям визначає «суб'єкт життєдіяльності». На її думку, необхідною ознакою суб'єкта життєдіяльності є здатність ставити й вирішувати завдання активної адаптації до умов життя й здатність самовдосконалюватися в процесі цієї адаптації, а суб'єктність є особистісною властивістю й визначається «характеристиками її самосвідомості: переживаннями ідентичності, схоронністю функцій контролю, стійкістю й варіативністю Я-образа, рівнем самоприйняття, інтернальним типом локалізації контролю» [12, с. 17].

Здійснена О. Осницьким спроба операційного обґрунтування терміну «суб'єктність» у рамках дослідження організації людиною власної активності дозволили науковцю визначити суб'єктність як здатність до прояву суб'єктної активності, здатність проектувати, ініціювати, реалізовувати й регулювати активність. «В основі суб'єктності лежить система свідомої регуляції людиною своєї активності: її здатності ініціювати, організовувати, а потім і реалізовувати задумане» [13, с. 316].

О. Конопкін, досліджуючи проблему критеріїв суб'єктності, зазначає, що базовою сутнісною ознакою людини як суб'єкта свого буття є її здатність до цілеспрямованої активності, її ініціації, побудови й управління. Саме здатність до свідомої саморегуляції й психологічним критерієм людини як суб'єкта, – стверджує автор [14].

Узагальнення наявних в філософії, психології та педагогіці поглядів на питання суб'єктності дозволяє виокремити наступні підходи до сучасного розуміння поняття «суб'єктність»:

– суб'єктність – це вища форма регуляції поведінки людини як соціальної істоти, активний прояв її здібностей та діяльнісного відношення до навколишньої дійсності, котра виступає для неї в якості об'єкту прагнень до перетворення (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, В. Петровський, А. Осницький та ін.);

– суб'єктність – це якість особистості, основу якої складає ставлення людини до себе як до діяча, джерела продуктивної діяльності, що відображає розуміння власної здатності створювати значимі перетворення в навколишньому світі, речах, інших людях, самому собі (О. Волкова, С. Дерябо та ін.);

– суб'єктність як центральне утворення суб'єктивності людини, як додавання до процесу пізнання та діяльності конкретної людини суб'єктивного (на відміну від об'єктивного) відображення її індивідуальних особливостей під час вирішення проблем, в проектуванні,

побудові та реалізації активності щодо перетворення дійсності, а також в інтерпретації результатів діяльності (Е. Ісаєв, В. Слободчиков та ін.);

– суб'єктність як спосіб та важлива передумова особистісно-професійного розвитку людини, високий рівень якого співвідноситься з позитивною Я-концепцією особистості, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до діяльності та її результатів, активністю самореалізації у професії (І. Сиромятников, В. Ягупов та ін.);

– суб'єктність як інтегральна якість особистості, яка розвивається та реалізується в просторі професійної діяльності за рахунок внутрішньо детермінованої конструктивно-перетворюючої активності (А. Деркач, В. Ченгаєв та ін.).

Висновок. Таким чином, здійснивши аналіз наукових праць ми визначили, що головна ознака суб'єктності полягає в усвідомленні себе джерелом та початком дії та діяльності, готовності людини виходити за межі власного буття, ухвалювати творчі рішення у нетипових життєвих ситуаціях, співробітництві та відкритості до нового досвіду, варіативності у виборі стратегій поведінки, здатності передбачати наслідки своїх дій у повсякденному житті та професійній діяльності, саморегуляції особистості та рефлексії.

Враховуючи це, суб'єктність розглядаємо як інтегративну якість особистості та передумову особистісно-професійного розвитку людини, високий рівень якого співвідноситься з позитивною Я-концепцією особистості, професійною зрілістю, відповідальним ставленням до діяльності та її результатів, активністю самореалізації у професії, готовністю та здатністю активно, самостійно та творчо діяти в нетипових умовах.

Подальші перспективи дослідження полягають у розробці методики формування та розвитку професійної суб'єктності у майбутніх офіцерів

на усіх етапах професійного становлення як професіонала та особистості.

Література:

1. Татенко, В. А. (1996). *Психология в субъектном измерении*. Київ, Видавничий центр "Просвіта", 404.
2. Абульханова-Славская, К. А. (1973). *О субъекте психической деятельности*. Москва: Наука.
3. Немов, Р. С. (2010). *Психология: Словарь-справочник*. Москва, ВЛАДОСПРЕСС, 352.
4. Узнадзе, Д. Н. (2004). *Общая психология*. Санкт-Петербург, Питер, 413.
5. Рубинштейн, С. Л. (2003). *Бытие и сознание. Человек и мир*. Санкт-Петербург, Питер, 512.
6. Рубинштейн, С. Л. (2005). *Основы общей психологии*. Санкт-Петербург, Питер, 713.
7. Брушлинский, А. В. (1994). *Проблемы психологии субъекта*. Москва, Институт психологии РАН, 109.
8. Ананьев, Б. Г. (1967). Психологическая структура человека как субъекта. *Человек и общество*, 2, 235–249.
9. Абульханова, К. А. (2005). Принцип субъекта в отечественной психологии. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 4, 3–22.
10. Леонтьев, Д. А. (2010). Что дает психологии понятие субъекта: субъектность как измерение личности. *Эпистемология и философия науки*, 3, 136–153.
11. Волкова, Е. Н. (1998). *Субъектность педагога: теория и практика*. Москва: ИПРАН, 402.

12. Александрова, Н. Х. (2000). *Субъектность на поздних этапах онтогенеза*. Нижний Новгород: НГЦ.
13. Осницкий, А. К. (2009). *Деятельностное и личностное в проявлениях субъекта. Субъектный подход в психологии*. Москва, Институт психологи РАН, 314-324.
14. Конопкин, О. А. (2008). Осознанная саморегуляция как критерий субъектности. *Вопросы психологии*, 3, 22-34.

References:

1. Tatenko, V. A. (1996). *Psykhologhiya v subektnom yzmerenyy*. Kyiv, Vydavnychiy tsentr "Prosvita", 404.
2. Abulkhanova-Slavskaia, K. A. (1973). *O subekte psykhicheskoi deiatelnosti*. Moskva: Nauka.
3. Nemov, R. S. (2010). *Psykhologhiya: Slovar-spravochnik*. Moskva, VLADOSPRESS, 352.
4. Uznadze, D. N. (2004). *Obshchaia psykhologhiya*. Sankt-Peterburh, Pyter, 413.
5. Rubynshtein, S. L. (2003). *Bytye y soznanye. Chelovek y myr*. Sankt-Peterburh, Pyter, 512.
6. Rubynshtein, S. L. (2005). *Osnovy obshchei psykhologhiy*. Sankt-Peterburh, Pyter, 713.
7. Brushlynskyi, A. V. (1994). *Problemy psykhologhiy subekta*. Moskva, Ynstytut psykhologhiy RAN, 109.
8. Anan'ev, B. H. (1967). *Psykhologicheskaya struktura cheloveka kak subekta. Chelovek y obshchestvo*, 2, 235–249.
9. Abulkhanova, K. A. (2005). *Pryntsyp subekta v otechestvennoi psykhologhiy*. *Psykhologhiya. Zhurnal Vysshei shkoly ekonomiky*, 4, 3–22.

10. Leontev, D. A. (2010). Chto daet psykholohyy poniatye subekta: subektnost kak yzmerenye lychnosty. Epystemolohyia y fylosofya nauky, 3, 136–153.
11. Volkova, E. N. (1998). Subektnost pedahoha: teoryia y praktyka. Moskva: YPRAN, 402.
12. Aleksandrova, N. Kh. (2000). Subektnost na pozdnykh etapakh ontoheneza. Nyzhnyi Novhorod: NHTs.
13. Osnytskyi, A. K. (2009). Deiatelnostnoe y lychnostnoe v proiavleniyakh subekta. Subʼektnyi podkhod v psykholohyy. Moskva, Ynstytut psykholohy RAN, 314-324.
14. Konopkyn, O. A. (2008). Osoznannaia samorehuliatsyia kak kryteryi subektnosty. Voprosy psykholohyy, 3, 22-34.

CONTENTS

I. ECONOMICAL SCIENCES

- PREIDENTIFICATION OF ADAPTIVE MECHANISMS OF
BIOSPHERE-COMPATIBLE CONSTRUCTION TECHNOLOGIES** **5**
H. Shpakova, PhD of Technical Sciences

- THE MARKETING COMPLEX OF HIGHER EDUCATION IN THE
EDUCATIONAL MARKET** **15**
I. O. Deineha, PhD of Economical Sciences

II. MEDICAL SCIENCES

- THE TREATMENT OF THE I-II STAGES PRESSURE ULCERS
WITH MACERATION, LOCAL EXEMATISATION AND
DESQUAMATION OF THE EPIDERMIS: SOME SPECIFICS OF
MANUFACTURING AND USE, ANALYSIS OF CLINICAL CASES** **39**
*A. R. Vergun, MD, PhD of Medical Sciences,
M. B. Kalytovska, A. V. Yutanova, V. V. Kulchytskyi,
O. M. Vergun, M. R. Krasnyi, Z. M. Kit, PhD of Medical Sciences,
Ja. B. Chulovskyi, O. M. Moshchynska, O. H. Marko*

III. PEDAGOGICAL SCIENCES

- LEVEL INCREASING OF TEACHERS' PROFESSIONAL
TRAINING AS PEDAGOGICAL CONDITION OF PROVIDING
GRADUATE PROFESSIONAL TRAINING FOR PENITENTIARY
OFFICERS OF UKRAINE** **67**
V. Anishchenko, PhD in Engineering sciences, Associate Professor

**RESULTS OF THE EXPERIMENTAL RESEARCH OF
AGRICULTURAL ENGINEERING BACHELOR'S READINESS FOR
PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF
INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

80

N. Dotsenko, PhD, Associate Professor

**THE PROBLEM OF FORMING A SUBJECT AND SUBJECTIVITY
OF PROFESSIONALS**

90

O. Kapinus, PhD of Pedagogical Sciences